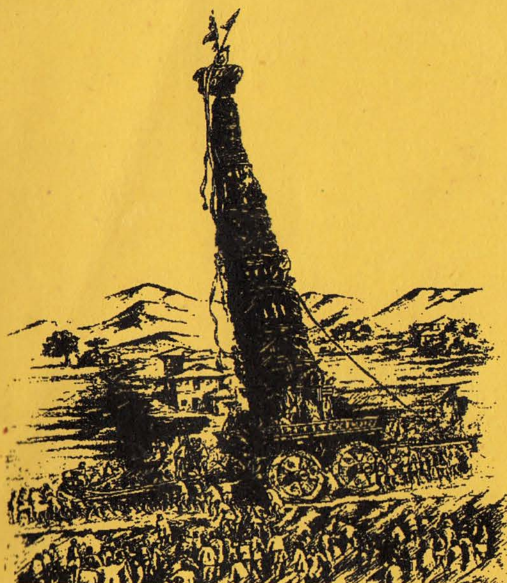
बुंगःद्यःया घटनावली

च्वमि

रवि शाक्य

न्हू हिसु पुचः
तापाहिति १६, यल
११२७

दंगःवया घटनावली

च्वमि

रवि शाक्य

न्हू हिसु पुचः यल

नेस. ११२७ तापाहिति, यल

पिकाकः
न्हू हिसु पुचः यल
ललितपुर उपमहानगरपालिका
तापाहिति वडा नं १६

पिथना तिथि :
नेसं ११२७
विसं २०६४
ईसं २००७

कम्प्युटर :
रजमाइल डेस्कटप
९८४१२७४७०९, तापाहिति

मू : २५/-

वैज्ञानिक ब्वँज्यापाखे छपलाः

बुंगद्योया रथयात्रा भिंस्वसलं अप्पो दँ, न्हय्‌गू शदीनिसें न्ह्यानावयाच्वंगु दु । थ्व यैं, यल, ख्वप, किपूया न्हय्‌गांया जनसहभागिताय् न्ह्याइगु नेपालमण्डलया तःधंगु जात्रा खः । थ्व विस्तारं यलय् सीमित जूवन । संसारय् दक्वसिवय् तःहाकःगु निलाति जात्रा जुइगु थुगु सांस्कृतिक परम्परायात नेपाल सरकारं विश्व सम्पदाय् दुथ्याकेत कुतः जुयाच्वंगु दु । जनसाधारणय् बुंगद्योया बाखं अति लोकं ह्वाः ।

भाजु रवि शाक्यया थुगु **बुंगदेवया घटनावली**या तुलनात्मक ब्वँज्या जूगुलिं अप्पो वैज्ञानिक जूवंगु दु । बुंगद्योया घटनावली वाङ्मयय् थ्व छगू जक पक्ष खः । बुंगद्योसम्वन्धी थज्यागु आपालं ग्रन्थ दु, गुकिया ब्वँज्या व्यापक सन्दर्भय् जुइ मानि । बुंगद्यो थज्यागु विषय खः, गुकिया चर्चा मल्लकालय् विशेष चासोया विषय जुयाच्वंगु दु व घटनावली वाङ्मयय् थुकियात न्ह्याथाय्‌च्वंम्हसिन नं थःगु घटनावली टिप्पणी दुथ्याकेगु याः । थौंकन्हय् बुंगद्योजात्रा परम्परा स्वनिगलं पिने, दोलखा, भोजपुर आदि थासय् च्वंपिसं नं नखःकथं हनावयाच्वंगु दु ।

नेपालभाषाय् अनुसन्धान ज्वलं आपालं दु । आपालं ज्वलं पिथना नं तःगु दु । ज्वलंत प्यखेरं लानाच्वंगु दु । आः नेपालभाषा वैज्ञानिक ब्वँज्याया युगय् पलाः तयाच्वंगु दु, उखेपाखे लय्‌ता च्वमिपिसं पलाः न्ह्याके फैमखु, उच्च शिक्षा हासिल याःपिसं हे जक उकी धिसिलाःगु पलाः तय्‌फै । लय्‌ताया खँ खः भाजु रविं नेपालभाषाय् वैज्ञानिक ब्वँज्या याय्‌पाखे थःगु पलाः थुगु ग्रन्थपाखें छिउगु दु । सुभाय् ।

- काशीनाथ तमोट

पिकाकपाखें

विश्वमानचित्रय् तसकं हे चिधंगु भौगोलिक नक्शादुने लिक्कुनाच्वंगु दे जुयाः नं थीथी जातजातिं स्वाकातःगु मौलिक भाषा, लिपि व संस्कृतिया अथाह भण्डार जुयाच्वंगुलिं हे नेपाः लोकंह्वाः । थनया सांस्कृतिक रसास्वादनया निंतिं जक नं लखौं पर्यटकत नेपाः दुहाँ वयाच्वंगु दु । थ्व भी नेपाःमिपिनिगु निंतिं कम गर्वया खँ मखु ।

छुं नं लागायात थकाय्‌गु खःसा सम्वन्धित विद्वानतय् दथुइ इलय्‌ब्यलय् सल्लासाहुति जुयाच्वनेमाः । वादविवादया भयं छलफल हे मयासें ल्हाःप्वः चिनाच्वनेगु पाय्‌छिगु खँ मखु । छुं नं खँया निर्णय याय्‌बले व्यक्तिगत धारणायात अन्तिम रुप मब्यूसे सामुहिक छलफलं पिहाँवइगु सर्वसम्मत निर्णययात सकसिनं लसकुस याय्‌माः । व्यक्तिप्रधान जुइमज्यू । खँ बुंगद्यःजात्राया । थन बुंगद्यःजात्राया खँय् इलय्‌ब्यलय् व्यक्तिगत धापूत पिदनाच्वनी तर सामुहिक अन्तिम निर्णय याय्‌गु कुतः गुबलें मजू । संसारय् हे ततःहाकःगु जात्रात मध्ये नेवाःतय्‌सं संरक्षण यानावयाच्वंगु नेपाःया मौलिक बुंगद्यःजात्रा नं छता खः । तर बुंगद्यःजात्राया इलय्‌ब्यलय् तःधंगु चिधंगु दुर्घटनात आपा हे जुल उकिं थ्व जात्रायात हे न्हंकाः छ्वय्‌माल धकाः सुंसु विद्वानतय्‌सं सः तय्‌गु यानाः हय्‌धुंकल । थज्याःगु अभिव्यक्तियात सकारात्मक रुपं काय्‌गु वा नकारात्मक रुपं काय्‌गु, छु याय्‌गु धैगु पहल थौंतक सुनानं याःगु खनेमदुनि । यदि सकलें सुम्क च्वनेगु खःसा कन्हेया पुस्तां बुंगद्यःजात्रा धैगु संकिपाया रुपय् वृतचित्रय् जक स्वय्‌खनी ।

बुंगद्यःजात्रायात नकारात्मक दृष्टिकोणं स्वय्‌गु यानाहयाच्वंगु हे इलय् लाक्क नेपालभाषा विषयया स्नातकोत्तर तगिमय् भाजु रवि शाक्यं पुलांगु प्रचलित नेपाललिपिं च्वयातःगु बुंगदेवया घटनावली सफूयात सम्पादन यानादिल । थुलि जक मखु सम्पादीत सफू पिथनेत 'न्हू हिसु पुचः, यल'यात स्वीकृति समेत बियादिल । थ्व वयकःया उदार मनया लिच्वः खः । थुकी वयकलं पुलांगु सफूयात सम्पादन जक यानादीगु मखु कि मेमेगु बुंगद्यःया घटनावली सफूत अध्ययन यानाः इपिं नाप तुलना समेत यानाः न्ह्यब्वयादीगु दु । थुकथं बुंगद्यःसम्वन्धी गहनं अध्ययन यानातःगु सफू सायद् नेपालभाषाया ख्यलय् दुर्लभ हे खनेदु । थज्याःगु सफू बजारय् पितबी खंगु धैगु न्हू हिसु पुचःया निंति भाग्य खँ खः । च्वमिभाजु रवि शाक्ययात पुचःपाखें आपालं सुभाय् । थज्याःगु हे तःजिगु सफूत पिथनेत च्वमि भाजु/मयजुपिन्सं ह्वःताः चूलाकादी धकाः भलसा कयाच्वना ।

राजितवहादुर श्रेष्ठ

नायः, न्हू हिसु पुचः, यल

कृतज्ञता

नेवाःतय्सं हनीगु यक्व नखःचखः जात्रात मध्ये बुंगद्यःया जात्रा विश्वय् हे नांजाःगु अतिकं महत्वपूर्णगु जात्रा खः । जात्राया भ्वलय् जुइगु थी थी घटना, दुर्घटना आदिया अभिलेख तय्गु चलन न्हापांनिसें न्ह्यानावयाच्वंगु खनेदु । 'बुंगदेवया घटनावली' नं बुंगद्यः सम्बन्धी घटनात ल्ह्ययातःगु उज्वःगु हे थ्यासफू खः । नेपालभाषा स्नातकोत्तर तगिं निगूगु दँ, भिगूगु पत्र 'अभिलेखविज्ञान' विषयया आंशिक पाठ्य परिपूर्ति याय्कथं जिं थुगु थ्यासफू सम्पादन यानागु जुल ।

दकले न्हापां विभागीय प्रमुख प्रा. डा. सुन्दरकृष्ण जोशीजु प्रति कृतज्ञ जुयाच्वना । सम्पादनया ज्याय् माःकथं सल्लाह सुझाव बियाः लँ क्यनादीम्ह शोध -निर्देशक गुरु काशीनाथ तमोटजुयात आपालं सुभाय् बियाच्वना । अथेहे अध्ययन सामग्री चूलाकेत ग्वाहाली यानादीपिं गुरु तुलसीलाल सिंह व अनुसन्धानकर्ता छत्रबहादुर कायस्थजु व संस्कृतिविद् हरिराम जोशीपिंत नं सुभाय् बियाच्वना ।

थीथी कथं ग्वाहालि याःपिं पासापिं राजेन्द्र शाक्य, किरण शाक्य, ज्ञानीमैयाँ महर्जन, रश्मि मानन्धर, व राजितबहादुर श्रेष्ठयात नं सुभाय् बियाच्वना ।

अन्तय् थुगु सफूयात अन्तिम रुप ब्यूम्ह रजमाइल डेस्कटप, तापाहितिया मय्जु सुजिता माःजु व बजारय् पितबीत ग्वाहालि याःम्ह 'न्हू हिसु पुचः, यल' यात नं दुनुगलंनिसें सुभाय् देछानाच्वना ।

- च्वमि

धलः

ग्रन्थ परिचय

१. परिचय

छुं नं महत्वपूर्ण घटना जुइबले उकिया टिपोट यानातय्‌गु चलन न्हापांनिसें हे न्ह्यानावयाच्वंगु खः। उकथं टिपोट यानातःगु घटनावली ग्रन्थत राष्ट्रिय अभिलेखालय, आशा सफूकुथि, केशर पुस्तकालय व व्यक्तिगत संग्रह दुने संकलित जुयाच्वंगु दु। राष्ट्रिय अभिलेखालयस संग्रह जुयाच्वंगु घटनावलीया ग्रन्थत मध्ये 'बुंगदेवया घटनावली' नं छगू खः।

थ्व ग्रन्थयात नेपाल-जर्मन हस्तलिखित ग्रन्थ संरक्षण परियोजनां सूचीकरण याःबलय्‌ 'मत्स्येन्द्र वंशावली' धकाः नां बियाः बौद्ध कर्मकाण्ड विषय दुने तयातःगु खः। तर थ्व सफू वंशावली मखसे घटनावलीया सफू जूगुलिं नां हिलाः ने.ज.ह.सूचीकरण परियोजनां 'बुंगदेवया घटनावली' धकाः नां ब्यूगु जुल। थ्व ग्रन्थया राष्ट्रिय अभिलेखालय लगत ल्याः पंचम ७६५२ खः। नेपाल-जर्मन हस्तलिखित ग्रन्थ संरक्षण परियोजनां सन्‌ १९८४ अगष्ट २ तारीखखुन्हु थुकिया माइक्रोफिल्म काःगु खः। थ्व ग्रन्थया माइक्रोफिल्म रील नं. A ९२२/७ खः। नेपालभाषां नेपाली म्हासुभ्वँतय्‌ च्वयातःगु थ्व ग्रन्थ थ्यासफू खः। सफूया सूचीकरण याःबलय्‌ थुकिया पत्र संख्या २९ धकाः न्ह्यथनातःसां थुकी मुक्कं २८ पत्र जक दु। पत्रया साइज १८.७ x ८ से.मी. दु। सफूया अवस्था बांलाः, पूवं। तर दकलय्‌ अन्तिम पत्रया आखः भचा बुलुसे च्वनेधुंकल।

थ्व सफू गुबले सुनां ल्ह्यःगु खः उल्लेख यानातःगु मदु। तर बुंगय्‌ च्वंम्ह इन्द्रमुनि धैम्ह मनूयाके च्वंगु सफूपाखें ल्ह्ययागु खः धकाः पत्र ४६:७ व ४८:१ स उल्लेख यानातःगु दु। दकलय्‌ अन्तिम पत्रय्‌ ओकुबहाः नाप सम्बन्धित घटनात न्ह्यथनातःगुलिं ओकुबहालय्‌ च्वंम्ह मनुखं हे ल्ह्यःगु ला मखुला धकाः शंका यायगु थाय्‌ दु। सफूया आखः स्वय्‌बलय्‌ सफू ल्ह्यःम्ह मनू छम्ह जक मजूसे तःम्हमछि हे दु धकाः किटान यायफु। सफू ल्ह्यःपिं म्होतिं नं ५ म्ह खनेदु। आखःया स्वरुप स्वयाः थ्व सफूयात न्याब्वय्‌ ब्वथले छिं।

क) पत्र १-४६ ख) पत्र ४७

ग) पत्र ४८ घ) पत्र ५४ व ५५

ङ) पत्र ५६

थुगु घटनावली सफुती नेसं ७७४-९७१ तकया घटनात दुतिनातःगु दु। संवत्‌ च्वय्‌ क्वय्‌ लाकातःगुलिं छगू हे इलय्‌ ल्ह्ययातःगु खइमखु। उकिं नेसं ९६७ या कोतपर्व धुंकाः जंगबहादुर शक्तिशाली जुयाः पिहांवःगु इलय्‌ थ्व सफू ल्ह्यःगु धकाः निश्चित यायफु।

सफू ल्ह्यःम्ह मनू व्यावसायिक मखु। उकिं सफुती थाय्‌थासय्‌ अशुद्धि व अस्पष्टता खनेदु। गुलिखे थासय्‌ छु धायत्यंगु धैगु हे प्रष्ट मजू। मेमेगु सामग्रीलिसे तुलना यानाः स्वयाः तिनि खँ थुइकेमाःगु प्रसंगत नं दु। घटनाया टिपोट यायत नेपाल

संवत्या प्रयोग यानातःगु दुसां पत्र ४८ स 'श्रीसंवत' धकाः विक्रम संवत् नं नापनापं छ्यलातःगु दु । घटनावली टिपोट याःम्ह मनू नेवाः जूगुलिं नेवाः परम्परा अनुसार अमान्त पद्धति कथं महिना व पक्षया उल्लेख यानातःगु दु । थ्वहे कारणं न्हवं याइगु दिं नेसं कथं चौलागाः १ यात विसं कथं पूर्णिमान्त पद्धति कथं बैशाख कृष्ण १ मच्वःसे नेवाः पहलं हे चैत्र कृष्ण १ च्वयातःगु दु ।

२. नेपालभाषा वाङ्मयय् थुगु ग्रन्थया थाय्

नेपालभाषा वाङ्मययात सृजनात्मक वाङ्मय व रचनात्मक वाङ्मय यानाः निब्वय् ब्वथले छिं । सृजनात्मक वाङ्मय दुने कल्पना शक्ति छ्यलाः च्वयातःगु साहित्यिक रचनात दुथ्याइ धाःसा रचनात्मक वाङ्मय दुने साहित्य बाहेकया रचना दुथ्याइ । रचनात्मक वाङ्मययात नं पत्र वाङ्मय व ग्रन्थ वाङ्मय यानाः ब्वथलेछिं । पत्र वाङ्मय दुने छपौ छपौ यानाः च्वयातःगु वा छपाः छपाः याना कियातःगु ताडपत्र, ताम्रपत्र, शिलापत्र आदि लाइ । ग्रन्थ वाङ्मय धायबलय् छपौ स्वयां अप्वः पौ दुगु ग्रन्थ धकाः थुइकी ।

ग्रन्थ वाङ्मयया खँय् नेपालभाषाया धुकू तःमि जू । नेपालय् संख्यात्मक व विषय विविधताया दृष्टिकोणं संस्कृत धुंकाः दकलय् अप्वः ग्रन्थ दुगु भाय् नेपालभाषा खः । नेसं ४९४ या चिकित्साशास्त्रया सफू 'हरमेखला'निसें नेपालभाषाया वाङ्मय शुरु जुल । ग्रन्थ वाङ्मय अन्तर्गत ज्योतिषशास्त्र, चिकित्साशास्त्र, न्यायशास्त्र, शब्दकोश, इतिहास, कर्मकाण्ड, वास्तुशास्त्र, संगीतशास्त्र, तन्त्र आदि विषयया सफूत दुथ्याः । थुपिं मध्ये थन अध्ययन जुइत्यंगु 'बुंगदेवया घटनावली' सफू इतिहास अन्तर्गत लाः ।

नेपालभाषाया प्राचीन वाङ्मय धकाः लुयावःगु सफूत मध्ये अधिकांश मौलिक मखु । इपिं तत्कालीन ईया मेमेगु भासं च्वयातःगु नांदंगु सफूया अनुवाद वा टीका कथं जक खनेदु । नेपालभाषाया थःगु हे मौलिक विशेषता दुगु विषय कथं इतिहास सम्वन्धी सफूत खनेदःवइ । इतिहास विषयया सफूत मेगु भासं च्वयातःगु सफूया अनुवाद मखुसे न्हापा जुयावंगु घटनाया विवरण स्वतन्त्र ढंगं अभिव्यक्त यानातःगु खनेदु । नेपालभाषां च्वयातःगु इतिहास विषयया सफुती गद्यया प्रयोग जुयाच्वंगु दु । थ्व बारे डा. कमलप्रकाश मल्लया धारणा रोचक जू ।

> "गद्यात्मक शैलीं इतिहास च्वयुगु परम्परा दुगु भारतीय प्रायद्वीपया कम जक भाषात मध्ये पुलांगु नेपालभाषा नं छगू खः । संस्कृतया प्राचीन वाङ्मय दुने नं गद्य इतिहास च्वयुगु प्रचलन मदु । शायद नेवाःतयत तिब्बती इतिहास लेखन वा चिनिया वृत्तान्त च्वयुगु परम्परापाखें प्रभाव लाःगु खयफु ।"[1]

नेपालभाषाया इतिहास वाङ्मययात वंशावली, धरःपौ व घटनावली यानाः

१) Kamal P. Malla, **Classical Newari Literature: A Sketch,** Kathmandu: Educational Enterprise Pvt. Ltd, 1982, p. 51

स्वब्वय् ब्वथलातःगु दु ।[२] वंशावली धायबलय् जुजुपिनि वंशया धलः, राज्यभोग वर्ष, जन्म, मृत्य, इमिगु विशिष्ट देन आदिया वर्णन दइ । नेपालभाषां च्वयातःगु वंशावली दुने अन्दाजी नेसं ५०९ पाखे च्वयातःगु गोपालराजवंशावलीया नां वइ । थुकी २५ प्रतिशत सस्कृत व ७५ प्रतिशत नेपालभाषां च्वयातःगु दु । इतिहास अध्ययन यायत दकलय् विश्वसनीय ग्रन्थ कथं थुकियात हे नालातःगु दु । धरःपौ धायबलय् जुजुपिसं संग्रह यानातःगु सफूया धलः, इमिके दुगु पुरातात्विक सामग्रीया धलः, छुं देगः निर्माण याइबले प्रयोग जूगु सामग्री, कामदार, ज्यालाया धलः व छुं धार्मिक ज्याखँ याइबले छ्यलीगु पूजा सामग्रीया धलः आदि लाइ ।

३. घटनावली वाङ्मयया परिचय

घटनावली धैगु डायरी थें प्रमुख घटनात ल्ह्ययातइगु सफू खः । थजाःगु घटनात थ्यासफुती ल्ह्ययातइगुलिं घटनावली सफूयात हे 'थ्यासफू' धायगु चलन नेपालीभाषी व विदेशी इतिहासकारतय्के खनेदु । तर घटनावलीया पर्यायवाची शब्द थ्यासफू मखु । भ्रीगु भासं थ्यासफूया अर्थ थ्यानातःगु सफू खः । थ्यासफुती घटनावली बाहेक मेमेगु विषय नाप सम्बन्धि खँत नं च्वय्फु । उकिं घटनावलीयात थ्यासफू धायगु उपयुक्त मजू ।

लिपातकं ल्यंकातय्माःगु खँत अलग-अलग पत्रय् च्वयबले तनीगु सम्भावना दुगुलिं ताहाकःगु भ्वंयात हे लथ्यानाः सफूया रुपय् छ्यलीगु खः । थ्यासफूया प्रयोग विशेषतः गुथिइ जूगु खनेदु । दँयदँसं गुथि सम्बन्धी खँत थ्यासफुती हे ल्ह्यइगु खः । छगू हे थ्यासफुतिं बीसौं वर्ष तक ज्या बियाच्वनीगुलिं थ्व लोकंह्वाःगु खः । घटनात टिपोट यायगु ज्या विशेषरुपं ज्योतिषतय्सं याःगु खनेदु । तत्कालीन इलय् जुइगु घटनाया टिपोट यायगु ज्या राजनैतिक दृष्टिकोणं मयाःसे ज्योतिषतय्सं जन्ममिति आदिया लागी व पुरोहितय्सं पाठपूजाया विधिविधान व तिथिमिति लुमंकातय्त घटनात ल्ह्ययातइगु खः । गोपालराजवशावलीया लिपांगु ब्व नं घटनावली हे खः । थुकिया पत्र ३०खः५ स **स्वस्तिः भूतवृत्तान्तर् लिखितञ्च श्रृणु** (आः जुइधुंकूगु च्वयातःगु खँ न्यँ) धकाः घटनावलीया शैलीं तिथिमिति बियाः वर्णन यानातःगु दु । वंशावलीकारं थुगु ब्वयात भूतवृत्तान्तर नां ब्यूगुलिं घटनावली वाङ्मययात हे भूतवृत्तान्त धायमाः धकाः तर्क बीपिं नं दु । तर 'घटनावली' शब्द हे अप्वः प्रचलनय् वयाच्वंगु दु ।

घटनावली सफुती दुथ्याकातइगु विषयवस्तु -

क) जुजु, रानी, युवराज, भारदार, समाजया प्रतिष्ठित व्यक्तिपिनि जन्म, मृत्यु, विवाह
ख) इमिसं याइगु धार्मिक, सांस्कृतिक व सामाजिक ज्या
ग) तत्कालीन इलय् जूगु राजनैतिक घटनाक्रम व द्वन्द
घ) देशय् जूगु भुखाय्, महामारी थेंजाःगु अनिष्टकारी घटना

---

२) प्रेमशान्ति तुलाधर, **नेपालभाषा साहित्यया इतिहास**, यें: नेपालभाषा एकेदमि, नेसं ११२०, पृ. २८

ङ) अविश्वसनीय घटनात, गथेकि - द्य:या ख्वालय् च:ति, हि वइगु, द्य:या मिखां ख्वबि वइगु, देग: दुनें ख्व:स: वइगु आदि ।

घटनावली सफुती थ:गु देश दुने जूगु घटनात जक मखु नेपालं पिने विदेशय् जूगु घटनाया टिपोट नं यानात:गु दु । गथेकि, छगू घटनावली सफुती नेसं ७८९ भाद्र कृष्ण चतुर्थीखुन्हु भारतया काशीइ च्वंगु विश्वेश्वर मन्दिरय् मुसलमान शासक औरंगजेवं आक्रमण या:गु घटनाया टिपोट यानात:गु दु ।[३]

घटना जुइवं तुरुन्त हे तिथिमिति तया: टिपोट यानातइगुलिं थजा:गु सामग्रीपाखें इतिहास दय्केत आपालं ग्वाहालि जूवंगु दु । उकी ल्यययातइगु यक्व घटनात अभिलेखपाखें प्रमाणित जूगुलिं वंशावलीया वर्णन सिबें अप्व: विश्वसनीय जू । घटनावली वाङ्मयया मेगु विशेषता मुक्कं नेपालभाषां च्वयातइगु ख: । उकिं नेपालभाषाया भाषिक विशेषताया अध्ययन यायृत नं अतिकं उपयोगी जू ।

घटनावली सफूयात इतिहास दय्केगु ज्याय् प्रयोग या:गु यक्व मदुनि । विसं २०११ वैशाखय् योगी नरहरिनाथं थिमि निवासी चन्द्रमान जोशीयाके च्वंगु थ्यासफू कयाहसेंलि थ्वपाखे सर्कसिया मिखा वंगु ख: । थौंतकया दुने आपालं घटनावलीया सामग्रीत प्रकाशित जुइधुंकूगु दु, अझ गुलि अप्रकाशित हे तिनि अनुमान याय् थाकु । प्रकाशित जुइधुंकूगु घटनावलीया सूची थुकथं दु -

१) शंकरमान राजवंशी, **ऐतिहासिक घटनावली**, काठमाडौं: वीर पुस्तकालय, विसं २०२०

२) D.R. Regmi, **Medieval Nepal III,** Calcutta: Firma K.L. Mukhopadhyay, 1966

३) गौतमवज्र वज्राचार्य, "अप्रकाशित ठ्यासफु," **पूर्णिमा,** पूर्णांक १२, विसं २०२३

४) गौतमवज्र वज्राचार्य, "ऐतिहासिक घटनावली," **पूर्णिमा**, पूर्णांक १८, विसं २०२५

५) ऐश्वर्यधर शर्मा, **अगिंमथ:या ऐतिहासिक सामग्री**, यँ: पुष्पाञ्जली प्रकाशन, नेसं ११०४

६) चुन्दा वज्राचार्य, **मध्यकालया छुं घटनावली छगू अध्ययन**, यँ: सफू धुकू, नेसं ११०७

७) रत्न राज वज्राचार्य, **बुंगद्योया रथ यात्राखँ**, यल: रत्न राज वज्राचार्य, नेसं १०९९

८) धनवज्र वज्राचार्य, "वर्षकृति: एक अप्रकाशित ठ्यासफू," **Contributions to Nepalese Studies,** Vol. 14, No. 1, 1987

९) राजा शाक्य, **जनबहाद्य:या शान्तिसफू**, यँ: प्रेमधर्म पिथना, नेसं ११२५

१०) योगेश राज, "भक्तपुर मल्ल राजदरवारसंग सम्बन्ध राख्ने एउटा टिपोट," **पासूका,** वर्ष ४, अंक ४, विसं २०५६

११) योगेश राज, "अहिलेसम्म प्रकाशमा नआएको एउटा ऐतिहासिक घटनावलि," **पासूका**, वर्ष ४, अंक ५, विसं २०५६

१२) छत्रबहादुर कायस्थ, "बुंगद्योया रथजात्राया घटनावली," **नेपाल संस्कृति,** अंक १६६, १६८, १७०-१७९

---

३. D.R. Regmi, **Medieval Nepal Part III**, Calcutta: Firma K.L. Mukhopadhyay 1966, p. 80

४. बुंगद्यःया ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

नेवाःतय्सं हनीगु यक्व नखःचखः जात्रात मध्ये बुंगद्यःया जात्रा राजकीय सम्मान प्राप्त जूगु नेपाःया हे दकलय् ताहाकःगु जात्रा खः । बुंगया मानदेव संवत् २९ (ई. ६०५)या अंशुवर्माया अभिलेखय् वःगु 'बूगायूमी'पाखें 'बुंग' खँग्वः वःगु व बुंग धैगु थासय् च्वंम्ह द्यः जूगुलिं 'बुंगद्यः' धकाः नां च्वंवंगु खः । थ्व जात्राय् द्वलंद्वः जनसमूहया सहभागिता दइ । स्वीनिकु तःजाःगु रथयात टौदहया कर्कोटक नागराजाया प्रतीक धःमा तयाः सालेगु याइ । बुंगद्यःया रथ न्ह्यातकि ततःसलं काः पुयाः धिमय् भुस्याः थाइ, स्वयाच्वंपिं भक्तजनपिं भावविभोर जुइ । अतिकं उल्लासपूर्वक न्यायकीगु बुंगद्यःया जात्राया वर्णन पर्सि ब्राउनं थुकथं याःगु दु -

> "विशाल जहाजं घुसुहुँ अथाह समुद्र छी थें, न्ह्यःने भैलःद्यःया ख्वाः दुगु चाःतूगु धःमा च्वकां थःत छचाख्यरं भुनाच्वंपिं मनूतय्गु विशाल छ्वालयात चीकाः बुंगद्यवं विशाल रथय् च्वनाः थःगु दँय्दँसंया यात्रा न्ह्याकी । छुं भच्चा जहाजया कःसि लसी-वःगु थासय् पाञ्जुत उगु धेधेचूगु रथय् बहादुरीपूर्वक कत्ताक्क बःकयाच्वनी । ...बाजंथ्वःतय्सं शंख पुयाः, खिं, काः, भुस्याः थानाः न्ह्यइपुगु तर छुं भच्चा जंगली पहः वःगु संगीत न्ह्यब्वयाच्वनी । लिसें ज्वःलाःगु वसतय् स्वांमाः ज्वनावःपिं ल्यासेतय्गु म्ये व प्याखनं रथजात्रा झःझः धायाच्वनी । ... थुकथं कोलाहल व संगीत लिसे धार्मिक उत्साह व भ्वय् न्याय्काः थुगु विचित्रगु व जटिल जात्रा क्वचाइ । क्वचाय्काः द्यः यलया देगलय् बिज्याकी ।"[1]

थुकथं अति हर्षोल्लासपूर्वक न्यायकीगु बुंगद्यःया जात्राया इतिहास बारे यक्व वंशावलीकारतय्सं थथःगु पहलं उल्लेख यानावंगु दु । वंशावली कथं लिच्छवि जुजु नरेन्द्रदेवया पालय् नेपालय् १२ दँ तक वा मवयाः हाहाकार जूगुलिं जुजु नरेन्द्रदेव, आचार्य बन्धुदत्त व ललितज्यापु (रथचक्र) स्वम्ह जानाः कामारुकामाक्षा/ कामरुपं (थौंकन्हय्या आसाम) बुंगद्यःयात थन हःगु खः । बुंगद्यः थन हःगु ई गुबले खः धयागु बारे थी थी वंशावलीइ थी थी संवत् उल्लेख जुयाच्वंगु दु । मणिरत्नमाला अवदानय् कलिगत संवत् ३६००[2], राइट वंशावलीइ कलिगत संवत् ३६२३[3], पद्मगिरी वंशावलीइ

---

१) Percy Brown, **Picturesque Nepal** (Reprint) New Delhi: Today & Tomorrow's Printers & Publishers, 1971, pp. 108-9

२) आशाकाजी वज्राचार्य, **बुँगद्यो नेपाले हःगु खँ,** (निगूगु संस्करण) यलः आशाकाजी वज्राचार्य, नेसं १०८७, पृ. ८४

३) Daniel Wright (ed.), **Nepal**, New Delhi: Cosmo Publications, 1983, p. 152

कलिगत संवत् ३५४८[४], भाषा वंशावलीइ कलिगत संवत् ३६७६[५] काठमाण्डू-उपत्यकाको एक एक राजवंशावलीइ कलिगत संवत् २६७६[६] धका: न्ह्यथनात:गु दु । लिच्छवि जुजु नरेन्द्रदेवया शासनकाल ई. ६४३-६७९ तक ख: । ईश्वी संवत् व कलिगत संवत् दथुइ ३१०१ दँया फरक दुगु ल्याखं स्वयूबले छुं नं वंशावलीइ बियात:गु संवत् नरेन्द्रदेवया राज्यकाल दुने मला: । इतिहास अध्ययनया ख्यलय् दकलय् विश्वास यायूबह:गु वंशावली धका: नालात:गु गोपालराजवंशावलीइ राजा नरेन्द्रदेव व आचार्य बन्धुदत्त जाना: बुंगद्य:या जात्रा न्ह्याकल धका: च्वयात:गु दु ।[७] नेपा:या इतिहासय् नरेन्द्रदेव नांया जुजुपिं त:म्हमछि दु । तर उकी संवत् बियामत:गुलिं उपिं मध्ये गुम्ह नरेन्द्रदेवं बुंगद्य:या जात्रा न्ह्याकल धका: प्रष्ट मजू । अथेसां अप्व:सिया विचा: कथं लिच्छविकालया जुजु नरेन्द्रदेवं हे बुंगद्य:या जात्रा न्ह्याकूगु ख: । थुम्ह नरेन्द्रदेव शैव धर्मालम्वी ख: । अभिलेखय् थ:त 'भगवत्पशुपतिभट्टारकपादानुगृहित' (भगवान पशुपतिनाथया तुतिया अनुग्रह प्राप्त जूम्ह) धायूगुली गर्व याइम्ह ख: । वया बुद्धधर्मप्रति नं उतिकं आस्था खनेदु । शिलालेखया शिरोभागय् बुद्धधर्मया प्रतीक धर्मचक्र व मृग अंकित याकेगु लिसलिसें भिक्षुसंघयात आयस्ताया व्यवस्था यानाथकूगु दु । ताङ् वृत्तान्त अनुसार नरेन्द्रदेवं जँय् चीगु पेटीइ बुद्धया मूर्ति अंकित यानात:गु दु ।[८]

राष्ट्रिय अभिलेखालय् च्वंगु लगत ४, ल्या: १६७६, इतिहास विषय ल्या: २३ स दुगु, माइक्रोफिल्म ल्या: बी २३९/४ स सुरक्षित जुयाच्वंगु छगू थ्यासफूया पत्र ४८ स नरेन्द्रदेव जुजुं नेसं शुरु जुइस्वयां **३०५ वर्ष न्ह्य:** बुंगद्य: थन ह:गु घटना टिपोट यानात:गु दु -

'नेपाल संवत्सरस ३०५ थ्वन तने, श्रीनरेन्द्रदेव राजान श्रीबुगदेव यरस बिज्याचकु जुरो ॥'[९]

नरेन्द्रदेवया राज्यकालयात नेसं कथं धायूगु ख:सा नेसं पूर्व २३७-नेसं पूर्व २०१ जुइ । घटना टिपोट या:म्हेस्यां न्यना भरय् च्व:गु जुया: २०० यात ३०० दँ न्ह्य:

---

४) Bikram Jit Hasrat (ed.), **History of Nepal As Told By Its own and contemporary chroniclers**, Hoshiarpur: 1970. p. 45

५) देवीप्रसाद लंसाल (सं.), **भाषा वंशावली भाग २**, काठमाडौं: नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय, विसं २०२३, पृ. १२

६) बालचन्द्र शर्मा (सं.), **काठमाण्डू-उपत्यकाको एक राजवंशावली**, प्राचीन नेपाल, संख्या ४, पृ. १३

७) Dhanavajra Vajracarya and Kamal P. Malla, **The Gopalarajavamsavali**, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1985, पत्र २३क

८) सिल्भां लेभी, **नेपाल**; अनुवादक: डिल्लीराज उप्रेती, ललितपुर: हिमाल किताब, **सन्** २००५, पृ. १०४

९) काशीनाथ तमोट, **नेपालसंवत्सस तने (नेसं. पूर्व) छ्यलाया छगू दसु**, देशयूमरु भ्या:, दँ ७, ल्या: १७, थ्यंल्या: ३१०, नेसं ११२०, पृ. ३

धका: भ्रम जुल जुइ धका: नालाका:सा बुंगद्य: नेपालय् ह:गु नेसं पूर्व २०५ अर्थात् नरेन्द्रदेवया राज्यकालय् दुने ई. ६७५ जूवइ। तर नरेन्द्रदेवया छुं नं अभिलेखय् बुंगद्य:या बारे चर्चा तकं यानात:गु मदु।

बुंगद्य:यात हिन्दू व बौद्ध निगुलिं सम्प्रदायया मनूतय्सं थथ:गु आस्था अनुसार पुज्यानाच्वंगु दु। बौद्धतय्सं बुंगद्य:यात अवलोकितेश्वर कथं काय्गु या:। अवलोकितेश्वरया अवधारणा सम्राट अशोकया पालय् ईपू ३ गूगु शताब्दी न्ह्य: हे विकास जूगु ख:सा गुप्तकालय् वया: अझ ठोस रुप कया: विभिन्न मूर्तितय्गु निर्माण जुल।[१०] लोकेश्वरया उल्लेख जूगु नेपा:या दकले पुलांगु अभिलेख जुजु रामदेवया पालय्या जुइफुगु धका: अनुमान यानात:गु अन्दाजी ई. ५४५ या अभिलेख व ब्रम्हटोलया शक सं. ४७९ (ई. ५५७) या अभिलेख ख:।[११] नरेन्द्रदेवया छय् जयदेवया पशुपती च्वंगु मानदेव संवत् १५७ (सन् ७३३)या अभिलेखय् करुणामय लोकेश्वरया उल्लेख व:गुयात बुंगद्य: धका: अर्थ छ्याइपिं नं दु। तर अभिलेखय् करुणामय लोकेश्वरया उल्लेख जुइवं बुंगद्य:यात हे धा:गु ख: धका: किटान याना: धाय्मछिं।

हिन्दू धर्मावलम्वीपिंसं बुंगद्य:यात मच्छिन्द्रनाथया नामं पुज्यानाच्वंगु दु। मच्छिन्द्रनाथ बारे दकलय् पुलांगु तथ्य कौलज्ञान निर्णय सफुती व:गु दु, गुकियात ११ गूगु शताब्दीया नालात:गु दु।[१२] मध्यकालय् बुंगद्य: व मच्छिन्द्रनाथयात समानार्थी शब्द कथं छ्यलेगु यात।

वंशावली व अड्कलबाजीयात छखे चीका: प्रामाणिक रुपं बुंगद्य:या इतिहास मालेगु ख:सा पूर्वमध्यकालय् तिनि लुयावइ। थ्व वहे कालखण्ड ख: गुबलय् नेवा:तय्गु च्वन्ह्या:गु सभ्यता संस्कृति स्पष्ट रुपं बांलुयाव:गु खनेदयावइ। उकिं थ्व ईयात 'नेवारकाल' धाय्मा: धाइपिं विद्वान्त नं दु। प्रामाणिक रुपं बुंगद्य:या दकलय् पुलांगु उल्लेख सन् १०७१ स च्वयात:गु पेरिसय् सुरक्षित जुयाच्वंगु छगू हस्तलिखित सफुती व:गु दु, गुकी 'नेपाले बुग्मलोकेश्वर' धका: ह्यांगु रंगया दनाच्वंम्ह पद्मपाणि लोकेश्वरया चित्र अंकित यानात:गु दु।[१३] बुगंद्य:या प्राचीनताया मेगु दसु तिब्बती भिक्षु धर्मस्वामीया जीवनी ख:। सन् १२२६-१२३४ तक थन च्वंम्ह धर्मस्वामीया कथं भारतय् तकं प्रख्यात जूम्ह व दँय्दँसं शरद ऋतुइ जात्रा जुइम्ह बुंगद्य:या मूर्ति ५ फीट त:धिक: जुइक

---

१०) Benoytosh Bhattacharya, **The Indian Buddhist Iconography,** New Delhi: Asian Educational Services, 1993, pp. 51-52

११) धनवज्र वज्राचार्य, **लिच्छविकालका अभिलेख** (दोस्रो संस्करण), काठमाडौं: नेपाल र एशियाली अनुसन्धान केन्द्र, विसं २०५३, पृ. १७७-७८, १८५

१२) John k. Locke, **Karunamaya,** Kathmandu: Sahayogi Prakashan, 1980, p. 423

१३) Mary Slusser, **Nepal Mandal, Vol 1** (Reprint) Kathmandu: Mandala Book Point, 1998, p. 369. थुकिया फोटो स्लसरं Nepal Mandal, vol 2 स Plate 594 कथं पिकयादीगु दु।

चन्दनया सिँपाखें दय्कातःगु खः ।[१४] पूर्वमध्यकालय् बुंगद्यःया जात्रा जुइबले नाटक नं क्यनीगु खः । ने.सं ४५७ श्रावण शुक्ल कृष्ण १२ खुन्हु राजा अरिमल्लया पालय् यल उत्तरविहारया महापात्र जयसिंह मल्लया आज्ञां बुंगद्यःया जात्राय् क्यनेत धकाः कवि जयतं संस्कृत भाषाया नाटक ‘महीरावणवध’ च्वःगु खः ।[१५] थ्व कालखण्डय् बुंगद्यःप्रति श्रद्धाभाव तयाः जुजुपिं हे जात्राय् सरिक जुइगु प्रचलन दय्धुंकूगु खः । उत्तर मध्यकालय् वयाः बुंगद्यः राष्ट्रिय द्यः जूवन । स्वनिगःया स्वम्हं जुजुपिं सहभागी जुयाः ब्वति काय्गु परम्परा जुल । बुंगद्यःयात अनेक गुथि तयाः दानबीगु, वस्तुत देछाय्गु, बुंगद्यःया नामय् मुद्रा पिकाय्गु तकं जुल । तर शाहकालय् वयाः बुंगद्यःप्रति राज्यया सम्मानय् शिथिलता खनेदत । थौंकन्हय् वयाः बुंगद्यःप्रति राजकीय सम्मान औपचारिकता पूवंकेत जक जुयाच्वंगु खनेदु ।

५. घटनावली ग्रन्थया विश्लेषणात्मक अध्ययन

५.१. बुंगद्यःया न्हवं

बुंगद्यःया न्हवंबले नेकूतय्गु महत्वपूर्ण भूमिका दु । इमित राजा नरेन्द्रदेवया कान्छाम्ह काय्या सन्तान धाइ ।[१६] न्हवंया लागी तःबहालं लगंखेलय् तक कुबियाः यंकेगु व न्हवंबले पंचामृतं लुइगु इमिगु कर्तब्य खः । तर नेसं ७७४ या न्हवंबलय् ख्वपं वय्माःपिं नेकूत मवःगुलिं न्त्यःने दुपिं कोबहाःया गंगाराम निक्व व मेम्ह छम्ह निक्व जानाः बुंगद्यःयात कुबिल । ल्यूनें बुंगया हाकुदेव नायक याकःचां कुबिल । न्हवं याःगु इलय् नं प्यम्ह नेकू माःथाय् निम्ह जक नेकूतय्सं याकल । थथे जूगुया मुख्य कारण यल व ख्वप दथुइ राजनैतिक स्वापू स्यनाच्वंगुलिं खय्फु । ख्वप व यैंयापिंसं श्रीनिवास मल्लयात ग्वाकाः किपुली विद्रोही सरकार दय्केबिसेंलि यलया ख्वप व यैंलिसे सम्बन्ध ख्वाउँयावंगु खः । नेसं ७७२ आश्विन शुक्ल ६ खुन्हु सिद्धिनरसिंह मल्लया काय् ज्योतिनरसिंह मल्ल सीबले यैं व ख्वपया लँ मचाःगुलिं नखु खुसिइ यंकाः दाहसंस्कार याय्माःगु खः ।[१७]

नेसं ७८३ या न्हवंबले नं थथे हे जूगु दु । थुबले न्हवंया लागी ख्वपया नेकूत मब्वंसे यलया व पन्तिया नेकूत मुंकाः न्हवं यात । थ्व इलय् जगतप्रकाश मल्ललिसे श्रीनिवास मल्लया दुश्मनी जुयाच्वंगु खः ।

ने.सं ७८५ स न्हवंया तिथि गोलमाल जूगु खनेदु । शिवराम पुनचा नांया ज्योतिषया अनुसार द्वितीया तिथि तुत जूगु, मेपिं सकसिगु गणनाय् पारु तुत जूगुलिं

---

१४) D.R. Regmi, **Medieval Nepal Vol. 1**, Calcutta: firma K.L. Mukhopadhyay, 1965, p. 560

१५) स्वयादिसँ - ज्ञानमणि नेपाल (सं.), **महीरावणवध नाटक**, काठमाडौं: नेपाल र एशियाली अनुसन्धान केन्द्र, विसं २०४०

१६) कुलचन्द्र कोइराला, **श्री मत्स्येन्द्रनाथ,** काठमाडौं: गुठी संस्थान, विसं २०५२, पृ. ५०

१७) Wright, 1983:240.

बखनिम्ह बाबुजुयाके[१८] सल्लाह काःवन ।। बखनिम्ह बाबुजुया सल्लाह अनुसार पुन्हि (चौलाथ्वः १५) खुन्हु न्हवं यात ।

बुंगद्यःया न्हवं यायबले जुजु अनिवार्य रुपं उपस्थित जुइमाः । श्रीनिवास मल्लया ने.सं. ७९३ या संवत्सर ल्वहँतय् थ्व बारे नियम च्वयातःगु दु । उगु नियम कथं बुंगद्यःया न्हवं, रथजात्रा, बुँगय् लितयंकीबले, बुंगं यलय् हइबले न्ह्याथें जाःगु ज्या त्वःता : जूसां जुजु उपस्थित जुइहेमाः ।[१९] न्हवंयात जुजु मदय्कं मगाःगुलिं ने.सं. ८२९ चैत्र शुक्ल पुन्हिया चान्हय् जुजु इन्द्र मल्ल सीबले कन्हयखुन्हु न्हवं जूगुलिं जुजु मदय्कं मगानाः गोरखां योगनरेन्द्र मल्लया मध्याःम्ह काय् महेन्द्र मल्लयात ब्वनाहयाः जुजु यायधुंकाः न्हवं यात, अले तिनि सीम्ह थनायंकल ।[२०] तर ने.सं ८३२ या न्हवंबले जुजु महेन्द्र मल्ल न्हवं जूथाय् मवंसे मांम्ह राजेश्वरीदेवी लिसें यँय् वनाच्वंगु खः । न्हवंयात जुजु मदय्कं मगाःगुलिं यँय् सःतके छ्वत । तर श्रीमाजु (भाष्कर मल्लया मां भुवनलक्ष्मी) व श्रीजुजु(भाष्कर मल्ल) पिंसं महेन्द्र मल्ल न्हवंबलय् वइमखु धकाः खबर छ्वयाहःगुलिं जुजु मदय्क हे चान्हय् तिनि न्हवं यात ।[२१]

५.२ रथजात्राय् जुजुपिनि सहभागिता

बुंगद्यःयात नेपालय् हयगु ज्याय् नरेन्द्रदेव जुजु थःहे प्रत्यक्ष सहभागी जुयाः अतिकं दुःख सियाः हःगु बाखं जनमानसय् प्रचार जुयाच्वंगु दु । उकिं जात्राय् न्हापांनिसें हे जुजुपिं सहभागी जुयावयाच्वंगु दु । गोपालराजवंशावलीइ नं थ्व बारे उल्लेख जुयाच्वंगु दु । ने.सं ४५७ स बुंगद्यःयात बुंगय् लितयंकीगु जात्राय् राज्यप्रमुखया प्रतिनिधित्व यानाः ततःधंपिं भारदारतलिसे देवलदेवीया काय् जगतसिंहं ब्वति काःवंगु खः ।[२२] ने.सं ५०७ बैशाख शुक्ल चतुर्थीखुन्हु जयस्थितिमल्ल थः स्वम्हं काय्पिं (धर्ममल्ल, ज्योतिर्मल्ल,

---

१८) बखनिम्ह बाबुजु धैम्ह यलया बखनिम्ह (बलिम) त्वालय् च्वंम्ह जुजुया राजपुरोहित विश्वनाथ उपाध्याय खः । तत्कालीन इलय् तःधंगु महत्व दुम्ह थुम्ह मनू नेसं ७९१ भाद्र कृष्ण ६ खुन्हु मदुगु खः । (D.R. Regmi, **Medieval Nepal vol. 3,** Calcutta: firma K.L. Mukhopadhyay, 1966, P. 83)

१९) रामजी तेवारी व मेपिं (सं.), **अभिलेख संग्रह भाग १०,** काठमाडौं: संशोधन मण्डल, विसं २०२०, पृ. ७

२०) गौतमवज्र वज्राचार्य, **अप्रकाशित ठ्यासफू,** पूर्णिमा, पूर्णांक १२, २०२३, पृ. ३१ व Regmi III, 1966:53

२१) थ्व घटनायात गौतमवज्र वज्राचार्य पिकाःगु घटनावलीइ थुकथं च्वयातःगु दु -
"सं. ८३२ चैत्र कृष्णः ॥ पादु बुग न्हवनस, एलया जुज, यस चोडाओ राजा मदयकं बुग न्हवन यात ॥ बुग यातन मवङ, राजा मदयकं यात याते ॥ देवपिसारे ज्या परयातनं मवङ ॥ श्रावणकृष्ण ॥ तृतीया शुक्रवार ॥ थ्वकुन्हु यलया जुजु यल वन, गुरातो यँस चोनङ ।" (वहे, पृ. ३३)

२२) Vajracarya and Malla, 1985: पत्र ४९ ख

कीर्तिमल्ल) ब्वनाः बुंगद्यःया जात्राय् वंगु व १४ न्हु च्वनावःगु खः।[२३] उत्तर मध्यककालय् नं थ्व चलन न्ह्यानातुंच्वन। मध्यकालया उत्तरार्धय् क्रिश्चियन धर्म प्रचार यायुत थन वःम्ह फादर जिसेपया वर्णन अनुसार जात्राया इलय् बुंगद्यःया छचाःखेरं जुजु व मूमूपिं बांडात च्वनीगु खः।[२४]

५.२.१ यलया जुजुपिनि सहभागिता

ने.सं ७७५ स बुंगद्यःया जात्रा जूबले श्रीनिवास मल्ल थःहे वयाः द्यः साःवःगु खः। तर थंथछेखेलय् (थसिख्यलय्) सलं कुतुंवयाः घाःपाः जूगुलिं सिद्धिनरसिंह मल्ल वयाः द्यः साःवःगु खः। थ्व इलय् सिद्धिनरसिंह मल्ल व श्रीनिवास मल्लया उभयराज्य न्ह्यानाच्वंगु खः। ने.सं ७५२ या यल बालकुमारीया देगलय् निपु गजू छ्वाःगुया अभिलेखंनिसें हे उभयराज्य न्ह्यानाच्वंगु उल्लेख दुसा ने.सं ७६१ या चोभाःया अभिलेख, ने.सं ७६९ या किपूया अभिलेख व ने.सं ७७३ या यलया अभिलेखय् नं उभयराज्यया उल्लेख जुयाच्वंगु दु।[२५]

बुंगद्यःया जात्राय् जुजुपिनि उपस्थिति अनिवार्य जूसां ने.सं. ८३२ या जात्राय् जुजु महेन्द्र मल्ल उपस्थित मजू। उबलय् जुजु येँय् वनाच्वंगु खः। खबर छ्वःसां लिहांमवःगुलिं जुजु मदय्क हे न्हवं यात, जुजु मदय्क हे जात्रा क्वचाय्कल।

ने.सं ८३६ या जात्राय् बुंगंनिसें द्यः साःबले ऋद्धिनरसिंह मल्ल थःहे वयाः द्यः साःवःगु खः।

५.२.२ येँ व ख्वपया जुजुपिनि सहभागिता

ने.सं ७८३ या जात्राय् ख्वपया जगत्प्रकाश मल्लयात मब्वंसें येँया प्रताप मल्लयात जक दंडगाहा (राजदण्ड ज्वनावनीपिं) व खंडगाहा (राजखड्ग ज्वनावनीपिं) छ्वयाः निमन्त्रण यात। प्रताप मल्लं निमन्त्रणा स्वीकार यानाः ब्वति काःवल।[२६] थ्व इलय् जगत्प्रकाश मल्ललिसे श्रीनिवास मल्लया दुश्मनी जुयाच्वंगु खः। थ्व दँया ज्येष्ठ अष्टमीखुन्हु प्रताप मल्ल व श्रीनिवास मल्ल जानाः ख्वपय् आक्रमण यानाः जगज्ज्योति

---

२३) ibid, पत्र ६३क-६३ख

२४) Father Giuseppe, **Account of the kingdom of Nepal,** (Reprint), New Delhi: The India offset press 1970, p. 3

२५) Peter Burleigh, **A chronology of the Later Kings of Patan,** Kailash, Vol. IV, No. 1, 1976, pp. 33-35

२६) जात्राय् ब्वति कायुत वःम्ह प्रताप मल्लं वैशाख शुदि १२ विहिवार तःबहालय् देगलय् ४ पु गजू छ्वाःगु खः। अथेहे श्रीनिवास मल्लं बुंगद्यःयात चाकुमरि २ दाला, यःमरि १ दाला व नैंक्याः पिचां (पंबालाचां थानातःगु बजिद्यां) ७ पिचा लुत। (Regmi III, 1966: 101)

मल्लं दयकूगु न्हूपुखू स्यंकाः अन च्वंगु वासुकी नागया छ्यं व लुँया गजू लुटेयानाः यंकूगु खः ।[२७]

नेसं ७८५ या जात्राय् जगत्प्रकाश मल्ल उपस्थित जुयाः जात्रा न्ह्याकूगु खः । जगत्प्रकाश मल्लया रानीपिं नं जात्रा स्वय्त वःगु खः । तर तःधंगु वाफय् वःगुलिं द्यः सालेगु दिकाः रानीपिंत चौक्वाठय्[२८] बास बिल । थ्व इलय् यल व ख्वपया सम्बन्ध बांलाःगु खनेदु । नेसं ७८३ स यैं व यल जानाः ख्वपय् आक्रमण यानाः लुटपाट यायधुंकाः ख्वपया आर्थिक अवस्था तस्कं कमजोर जुल । ख्वपयात कमजोर याय्धुंकाः प्रताप मल्लं यलयात नं थ::गु ल्हातय् काय्गु स्वल । श्रीनिवास मल्लयात थःथाय् सःताः छलपूर्वक बन्दी दय्केगु ग्वसाः ग्वल । तर छम्ह मनूया म्हय् बुंगद्यः दुबिनाः प्रताप मल्लया दक्व योजना श्रीनिवास मल्लयात कनाबीवं श्रीनिवास मल्ल तंचायाः ख्वपया जगत्प्रकाश मल्ललिसे मिलेजूवन । जगत्प्रकाश मल्लयात यलय् सःताः थम्हं लुटे यानाहयागु दक्व लित बिल । छुं दिन थःगु दरवारय् सम्मानपूर्वक तल । श्रीनिवास मल्लं नं न्हापा सुयातं दर्शनं याकी मखुगु ख्वपया तलेजुया दर्शन यात ।[२९]

जात्रा स्वःवःपिं रानीपिं सु सु खः सीमदु । जगत्प्रकाश मल्लया यक्व रानीपिं दु । उपिं मध्ये प्रमुखम्ह अन्नपूर्णलक्ष्मी खः, गुम्हेसिया नां ख्वपया भवानीशंकरया देगलय् च्वंगु नेसं ७८७ माघ कृष्ण १० या अभिलेखय् उल्लेख यानातःगु दु ।[३०] जगतप्रकाश मल्ल सीबले ९ म्ह रानीपिं सती वंगु खः ।

५.२.३ शाह जुजुपिनि सहभागिता

पृथ्वीनारायण शाहं नेपाःगाः त्याके धुंकाः शाहवंशया राज्य न्ह्यात । तर मल्ल जुजुपिंसं थें श्रद्धाभक्ति तयाः तयाः शाह जुजुपिं जात्राय् न्ह्यच्यूगु खनेमदु । इपिं थःपिनि शान ब्वय्त जक जात्राय् वइगु खनेदु । जात्राय् जुजु, मन्त्री व भारदारत तिसावसतं छाय्पियाः किसि गयाः, घोडचढी सिपाहीतय्गु लश्कर ल्यूने तयाः जात्रा स्वःवइगु खः ।[३१] नेसं ९५५ या जात्राय् धंमा व आसिँ त्वःधुयाः याः मन्याःगुलिं बैशाख शुक्ल २ बुधवार खुन्हु राजेन्द्र विक्रम शाह थःहे वयाः स्वःवःगु खः । कन्हय्खुन्हु विहिवार राजेन्द्रविक्रम

---

२७) लीलाभक्त मुनंकर्मी, **मल्लकालीन नेपाल,** काठमाडौं: रत्न पुस्तक भण्डार, विसं २०२५, पृ. ४२

२८) यलया लाय्कूयात न्हापा चौक्वाथ धाइगु खः । थ्व बारे विस्तृत जानकारीया लागी स्वयादिसँ - धनवज्र वज्राचार्य, **चौकोटदरवार**, पूर्णिमा, वर्ष १, अंक ३, विसं २०२१ पृ. ४६-५१

२९) **नेपालको इतिहास राजभोगमाला**, प्राचीन नेपाल, अंक १०, पृ. ४

३०) D.R. Regmi, **Medieval Nepal-vol.2** , Calcutta: Firma K.L. Mukhopadhyay, 1966, p. 222

३१) H. Ambrose Oldfield, **Sketches from Nepal**, (Reprint) Delhi: Cosmo Publications, 1974, p. 337

शाह, स्वम्ह युवराजपिं, काजी भीमसेन थापा व फिरंगी (अंग्रेज) समेत वया: द्य: सायक:वल ।[३२]

राजेन्द्र विक्रम शाहया ५ म्ह काय्पिं दु - सुरेन्द्रविक्रम, उपेन्द्रविक्रम, रणेन्द्रविक्रम, वीरेन्द्रविक्रम व देवेन्द्र विक्रम । थुपि मध्ये सु सु जात्राय् व:गु ख: सीमदु । अथे हे अंग्रेज धका: सुयात धा:गु ख: सीमदु । सन् १८३३-४३ तक रेजिडेन्स जुयाव:म्ह ब्रायन हजसनयात धा:गु खय्फु ।

६. बुंगद्य:यात जुजुपिनि देछा

मल्लकालय् बुंगद्य:यात राष्ट्रिय द्य: कथं सम्मान यानात:गुलिं बुंगद्य:यात इलय्ब्यलय् थी थी बस्तुत देछाय्गु, देगलय् निर्माण ज्या यानाबीगु प्रचलन जूगु खनेदु ।

ने.सं ७८५ फागुन शुक्ल ८ रोहिणी नक्षत्र सोमवार बुंगद्य:या देगलय् प्रताप मल्लं छायात:गु छत्रया द्य:ने श्रीनिवास मल्लं छत्र देछाल । थ्व अवसर्य ख्वपया जुजु जगत्प्रकाश मल्ल नं उपस्थित जूगु ख: ।

ने.सं ७८६ माघ शुक्ल १० आइतवारखुन्हु त:बहालय् च्वंगु बुंगद्य:या देग:या क्वय् च्वंगु तँय् स्वांमा: सहित लुँपौ तयाबिल ।[३३] थ्व ज्याय् थपा:जु जुयाच्वंम्ह बदें हे होमकर्म यात । ख्वपया बोदान यानात:पिं सकसित ब्रम्हभोज नकल । श्रीनिवास मल्ल व चौतारा राजकुलभाजुया[३४] पालय् थ्व ज्या जूगु ख: ।

---

३२) थ्व स्वयां निदँ न्ह्य: नेसं ९५३ वैशाख शुक्ल ६ बुधवारखुन्हु नं काजी भीमसेन थापा लगायत अंग्रेज समेत वया: द्य: सायक:व:गु ख: ।

"...सम्वत् ९५३ ... वैशाख शुक्ल षष्ठी बुधवार थ्वकुन्हु जुजु काजि कर्णेर फिलंगि प्रभीति ओयाओ ... देओ सालकु कटकं आपालं दु ।"

मोहनप्रसाद खनाल, **विसं १९०० ताकाको नेपाल**, Sketches from Nipal, Lalitpur: Himal Association, 1999, पृ. १२

३३) भाषा वंशावली व राजभोगमाला वंशावलीइ थ्व घटना दु, तर उकी दथुइ च्वंगु तल्लाय् लुँपौ तयाब्यूगु धका: उल्लेख यानात:गु दु ।

भाषा वंशावली -"फेरि मच्छिन्द्रनाथको देवालयका माझ तलामा सुनका छाना बनाई छत्रसहित गरी बनाई गजूर राखिदिया ।"

(लंसाल, २०२३:६६)

राजभोगमाला वंशावली -"यही साल (नेसं ७८६) तवबहालका देवालयका बिचतलामा सुनका छाना छाई सुनका छत्र सुनका पुष्प माला चऱ्हाया" (राजभोगमाला, १०:५)

३४) चौतारा राजकुलभाजु धा:म्ह चौतारा कीर्त्तिसिं ख: । नेसं ७८६ आश्विन शुक्ल महानवमीया दिनय् मूलचोकया जीर्णोद्धार या:गु घटना टिपोट यानात:गुली "चौतारा कीर्त्तिसिं राजकुल भाजुं" धका: उल्लेख यानात:गु दु । (राजवंशी, २०२०: १-२, Regmi III, 1966:77) ।

वंशावली कथं कीर्त्तिसिं धैम्ह सिद्धिनरसिंह मल्लया मथ्या:म्ह काय् ख: ।

ने.सं ७९२ माघ शुक्ल खुन्हु बुंगय् च्वंगु देगलय् श्रीनिवास मल्लं थां, खलु सहित लुँया तोरण दय्का: तयाबिल ।[३५]

ने.सं ८४६ वैशाख शुक्ल ११ विहिवारया दिनय् बुंगद्यःया देगः छ्चाःखेरं हाकुल्वहँतं सीगु ज्या जुल ।[३६] थ्व ज्या सुनां यात धकाः उल्लेख यानातःगु मदु । तर जुजु योगप्रकाश मल्लं (ने.सं ८४२-८४९) याकूगु खय्माः ।

ने.सं ८५१ आषाढ कृष्ण ५ सोमबारखुन्हु जुजु विष्णु मल्लं बुंगद्यःयात वहःया ब्रम्हक्वं देछाल ।[३७] न्हवं याइबले बुंगद्यःया जीवन्यास लिकयाः थ्वहे ब्रम्हक्वनय् तय्गु यानावयाच्वंगु दु ।

७. अविश्वसनीय, अशुभ घटना व शान्तिस्वस्ति

संसारय् उज्वःगु यक्व घटनात जुयाच्वनी गुकियात छक्वलं पत्याः यायफइमखु । थौंकन्हय्या विज्ञानया युग धयाच्वंगु इलय् हे मनूतय्सं थुज्वःगु घटनायात विश्वास यानाः ब्वाँय् जुयाच्वंगु खनेदु । भन् सलंसः दँ न्ह्यः शिक्षाया प्रचार मजूनिबले उज्वःगु घटना जुइबले पत्याः मयाइगु खँ हे मदु । पत्याः याय् थाकुगु घटनात टिपोट यायगु चलन यक्व न्ह्यःनिसें हे खनेदु । गोपालराजवंशावली व मेमेगु घटनावलीइ नं उज्वःगु यक्व घटनात टिपोट जुयाच्वंगु दु । अथेहे थःपिनि आस्थाया केन्द्र जुयाच्वंगु देवस्थलय् छुं अशुभ घटना जुलकि अनिष्ट जुइगु भयं धार्मिक विधिपूर्वक शान्तिस्वस्ति याकूगु नं खनेदु । थुगु घटनावली सफुती नं थजाःगु आपालं घटनात दुथ्यानाच्वंगु दु ।

---

३५) भाषावंशावली (लंसाल, २०२३:७०) व राजभोगमाला वंशावली (राजभोगमाला, १०:५) स नं थ्व बारे उल्लेख दु । तर राजभोगमाला वंशावलीइ नेसं ७०२ बियातःगु दु, गुगु संवत् पायछि मजू । बुंगया देगलय् थुकिया ताम्रपत्र हे दु -

१. श्रीलोकेश्वराय नमः ॥ मत्स्येन्द्र योगिनो मख्या शाक्ता शक्ति वदन्तियं बौद्धालोकेश्वरं तस्मै नमो ब्रम्ह स्वरुपिणे ॥ नेपाला

२. ब्दे लोचन छिद्र सप्तौ श्री पञ्चम्यां श्रीनिवाससेनः राज्ञा । स्वर्णद्वारं स्थापितं तोरणेन सार्ध श्रीमल्लोकनाथस्थ गेहे

३. सं. ७९२ माघ शुक्ल पञ्चम्याम् । (कोइराला, २०५२:७९)

३६) भाषा वंशावली व राजभोगमाला वंशावली निगुली नं थ्व बारे समान रुपं उल्लेख यानातःगु दु तर उकी पक्ष, तिथि व बार बियातःगु मदु -

"संवत् ८४६ वैशाखमा मछिन्द्रनाथका देवालयमा चारैतर्फ ढुंगा बसाई मिलाई प्रतिष्ठा गराया" (लंसाल, २०२३:७५ व राजभोगमाला, १०:९)

३७) भाषा वंशावली (लंसाल, २०२३:७६) व राजभोगमाला वंशावली (राजभोगमाला, १०:९) स थ्व बारे उल्लेख दु ।

विष्णु मल्लं ब्रम्हक्वं देछाःगु खँ मनूतय्सं लिपा तकं लुमंकातःगु खनेदु । विसं १९९० या भुखाचं बुंगद्यःया देगः दुनाः थुगु ब्रम्हक्वं नं ज्याख्यले मदय्क स्यंगुलिं तत्कालीन प्रधानमन्त्री जुद्धशमसेरं चैत्र महिनाय् जीर्णोद्धार यानाब्यूगु खः । ब्रम्हक्वनय् कियातःगु अभिलेखय् नेसं ९५१ स विष्णु मल्लं देछाःगु खँया नं उल्लेख यानातःगु दु । (कोइराला, २०५२:६८-६९)

ने.सं ७७७ स ज्यावलाख्यलय् याः न्यानाः कन्हय्खुन्हु ज्येष्ठ शुक्ल १३ या न्हिनय् द्यः साःपिं हे मदुसां रथया घःचाः तुलाः रथ न्ह्यात धकाः खँ जुल। कन्हय्खुन्हु पानेजुपिनि पालं याःवंबले रथ स्वकः ल्हुकुल्हुकु सन। थ्व दृश्य लुंगुसिंह यंग्वालं खंगु खः। अनंलि द्यः बुंगय् यंकेमत्यःनिबले चुकाःद्यःया धःमा क्वछुना ववं गलकं बँय् हे थियाच्वन। थ्वसिबें न्हापा थथे जूगु मनूतय्सं मस्यूनि। बुंगद्यः बुंगय् लित यंकेत तिसा त्वकाः स्वःबले बुंगद्यःया कचिलनय् तयातःगु नागमणि मदु। खवगु न्हाय्पनय् च्वंगु तलिका (न्हाय्पनय् तीगु छताजि तिसा) या सूर्यरथय् च्वंम्ह सलया म्ह व तुति छपा नं मदु। लनय् च्वंम्ह गरुड व भत्तुया त्वाः नं मदु। थुबले यलय् श्रीनिवास मल्लं शासन यानाच्वंगु जुल। अथेहे बुंगद्यःया रथपाःलाःत विमलसिंह नायक व दीपंकर नायक धैपिं बुंगया पानेजुपिं खः। इनायलंन्हे (इलांननि) या रुपसिंह बदें अनहे च्वंम्ह हाकु बदेयात एषालंखु (इखालखु) या मालसिंह तेप्रोजया छय्नं उगु मणि अंगुली तय्के हःगु थःम्हेस्यां खनाः ल्हातय् हे कयाः स्वयागु धकाः कन। थ्व खँ यितिलंन्हे(इल्हने/नागबहाल)या निवासूर्य बदें जुजुयाथाय् जाहेर यात। अनंलि ज्येष्ठ कृष्ण १४ खुन्हु बुंगद्यःया द्यःपाःलातय् पाः हिलाच्वंबले श्रीनिवास मल्ल नं द्यः दर्शन याःवंगु जुल। थुबले लाक्क तंगु नागमणि तलिकाय् हे स्वचानाच्वंगु लुयावल। श्रीनिवास मल्लं उगु मणियात दथुइ तयाः छचाखेरं मेगु १२ गः मणिं चाहुइकाः बुंगद्यःयात देछानाबिल। मखुगु खँ ल्हाःगुलिं रुपसिंह बदेया सर्वस्व काल, निवासूर्य बदेया छेँया पाखां पिनेच्वंगु दक्व सम्पत्ति जफत यात।[३८]

ने.सं. ७८८ पौष कृष्ण ६ बिहिवारखुन्हु तःबहालय् तयातःम्ह बुंगद्यःया मिखां ख्वबि वल। न्यान्हुतक पंचरक्षा पाठ याकाः यप्पा (वैष्णवी), थंथछेँ (महालक्ष्मी), क्वाथछेँ (बालकुमारी) मातृका द्यःपिंथाय् बलि सहित पूजापाठ याकल।[३९]

ने.सं. ८०० ज्येष्ठ शुक्ल ५ खुन्हु बुंगद्यःया ख्वाः ब्वलावःगुलिं नेकूतय्सं रंगपूजा यानाः न्यान्हुतक पंचरक्षा पाठ याकाः चान्हय् बलि बिल।[४०]

---

३८) थ्व दक्व घटना राइट वंशावलीइ उल्लेख यानातःगु घटनालिसे ज्वःलाः। (wright, 1983:243-44)

३९) रेग्मी व राजवंशीपिंसं पिकाःगु घटनावलीइ नं थ्व घटनाया उल्लेख दु। तर उकी व हे दिनया चान्हय् द्यःथाय् ख्वःसः वःगु घटना नं टिपोट यानातःगु दु -

"सं ७८८ पौष कृष्ण तिलसंक्रान्ति बुंगदेव तवबाहारस चोड देवया खोबि वव न्हिनसन्हसेनं उथ चान्हस खोव सर वव जुरो"

(Regmi III, 1966:80 व राजवंशी, २०२०:३)

भाषावंशावली र राजभोगमाला वंशावलीइ नं थ्व घटनाया उल्लेख यानातःगु दुसां महिना व तिथि बियामतः। तर शान्तिस्वस्ति याःगुया तिथि बियातःगु दु -

"(सं. ७८८) श्रीमछिन्द्रनाथको आँखाबाट आँसु बहा आयो ... राजा श्रीनिवास मल्लले संवत् ७८८ पौषवदि १० का दिन यथाक्रमले शान्ति गराया।"

(लंसाल, २०२३:६९ व राजभोगमाला, १०:५)

४०) थ्व घटना रेग्मी व राजवंशीं नं पिकाःगु दु। तर उकी वैशाख कृष्ण १२ धकाः न्ह्यथनातःगु दु -

"सं ८०० वैशाख कृष्ण १२ श्रीबुंगदेवया ख्वाल बोला वव थंतिस लंगपूज याकर थनं कोकायाव"

(Regmi III, 1966:71 व राजवंशी, २०२०:१०)

ने.सं ८०७ ज्येष्ठ कृष्ण त्रयोदशी प्र चतुर्दशी आइतबारखुन्हु चान्हय् बुंगद्यःयात रथं क्वकाःगु इलय् पान्जुपिंत खिचां थिल, तर द्यःयात मथिल । द्यः कुबियाहःगु खःयात खिचां स्वचाः चाहुल ।

ने.सं ८०७ नष्ट आषाढ कृष्ण नवमि बिहिवारखुन्हु बुंगय् बुंगद्यःया गथ[४१] दुने खिचा दुहांवनाः जाकि व घ्यःदेवाय् च्वंगु घ्यः नयावन । उकिं ल्वडेक्वडे (नन्दिकुन्दी) भैरवयाथाय् म्येय् छम्ह बलि बियाः पंचरक्षा पाठ याकल ।

ने.सं ८०८ चैत्र कृष्ण ३ आइतबार बुंगद्यःयाथाय् च्वंगु वसः छुं नयाच्वन । थुबले उपाध्यायपिं न्याम्हेसित न्याता पाठ याकाः म्हतिं ५ म्ह सा दान बिल ।

ने.सं. ८१० स बुंगद्यःया बायम्वः कुतुंवंबले हतिग्र बाहाल (हौगःबहाः) या छम्ह बदेयाके द्यः वय्काः यल लाय्कूया मूचुक न्ह्यःने च्वनाः खानाच्वन । द्यः दुबिनाच्वंम्ह उम्ह मनुखं जुजु योगनरेन्द्र मल्लयात सःतके छ्वल । जुजु वय्वं थः करुणामय जूगु व जुजुं थःत वास्ता मयासे जुयाच्वन धकाः ब्वःबिल । जुजुं देशय् च्वंपिं जनतातय् वा पी मखनाः दुःख जुयाच्वन धकाः बिन्ति याःबलय् करुणामयं छुं हे धन्दा काय्म्वाः, जिगु सेवा बांलाक या, क्वःदःगु रथ नं छु हे जुइमखु धकाः धाल । जुजुं यदि अथे जुल धाःसा १२ पल लुँया सिखः दय्काः देछाय् धकाः कबूल यात । धात्थें रथ थंबलय् छुं हे मजुल । जुजुं नं कबूल याना थें लुँया सिखः दय्काः बुंगद्यःयात देछात ।[४२]

ने.सं ८१२ बैशाख कृष्ण ४ खुन्हु लगंयाः न्याय्के धुंकाः प्यन्हु लिपानिसें धःमाया ख्वालं लः तिकितिकि वयाच्वन । ज्येष्ठ शुक्ल २ खुन्हु द्यः पिसालाः कन्हय्खुन्हु तकं लः तिकितिकि वयाच्वन ।[४३]

---

४१) ग्रन्थकूटया संक्षिप्त रुप । शिखरकूट देगःयात ग्रन्थकूट नं धाय्गु याः । (Slusser, 1998:~~127~~) 164

४२) थ्व घटनाया उल्लेख मेमेथाय् नं जुयाच्वंगु दु । तर देवमाला वंशावलीइ जुजुं देछाःगु सिखःया तौल ४८ तोला धकाः बियातःगु दु । न्हापाया नाप अनुसार १ पल = १८ तोला जुइ । (Regmi II, 1966:521)

> "अघि सम्वत् ८१० साल योगनरेन्द्रका पालामा श्री मत्स्यन्द्रनाथको यात्राको रथ ढल्यो र राजाले सोचगरिरहेका थियो त्यही वखत ओं श्री मत्स्येन्द्रनाथ १ मानिसको शरीरमा प्रवेश भै दरवारमा आई तिमीले कोही सुर्ता नलिनु रथ आफै उठ्छ भनी गयी र राजाले यो कुरा पक्का हो भने सुन तोला ४८ को गहना चढाउँला भनी भाकल गर्‍यो र देवता झिकी बाटोमा राखी काठको टेवा राखी डोरीले तान्दा सद्दे भै उठी आए यात्रा पनि चलाएपछि आफूले भाकल गरेको तोला ४८ सुनको सिक्रि बनाईदिए ।"
>
> (योगी देवीनाथ (सं.), **देवमाला वंशावली**, काठमाडौं: सूरशम्सेर ज.बा.रा., विसं २०१३, पृ. ३७)

तर छत्रबहादुर कायस्थं पिकाःगु घटनावलीइ द्यः वःम्ह मनू ज्याबहाःयाम्ह धकाः बियातःगु दु । (छत्रबहादुर कायस्थ (न्ह्यः), **बुंगद्योया रथजात्राया घटनावली**- ३, नेपाल संस्कृति, ल्याः १७१, नेसं ११२४, पृ. ७)

४३) भाषावंशावली - "यही साल (संवत् ८१२) मच्छिन्द्रनाथका बांग्यामुढाको भैरवका मुखबाट पसिना चुहुँदा चौथो दिनमा सहरका उत्तरपट्टि अग्निप्रवेश भै धेरै घर जलाया ।" (लंसाल, २०२३:७२) राजभोगमाला वंशावली - "यही साल (नेसं ८१२) मछिन्द्रनाथका ढलमाको भैरवका मुषबाट पसिना चुहीयो ।" (राजभोगमाला, १०:७)

ने.सं ८३५ बैशाख शुक्ल ६ खुन्हु नुगःयाः न्याःगुया चान्हय् बुंगद्यःयाथाय् देखे चाय्केत्यंगु इलय् छुं हे मयाय्कं अथें आसिँ त्वःधुल ।

ने.सं ८४४ स बुंगद्यःया त्वाकलय् च्वंगु वहःया चाकः स्वब्यानावन । कन्हय्खुन्हु अनेक पाठ याकुसें सादान यानाः यज्ञसहित बलि बियाः ब्राम्हण, जोशी, वज्राचार्यपिंपाखें विसर्जन यात ।

थ्वहे दँय् ज्येष्ठ शुक्ल ७ खुन्हु बुंगद्यःयात बुंगय् लितयंकेत रथं क्वकाःबले खिचां थिल, बुंगय् थ्यंबले फां थिल । न्यान्हु तक यज्ञ, पाठ याकाः शुद्धि यात ।[४४]

ने.सं ८५५ वैशाख कष्ण ५ बिहिवार उत्तराषाढ नक्षत्रखुन्हु न्हवंदबू (लंगखेलया/बुंगया सीमदु) क्वसंनिसें हिंधाः हायाच्वन ।

८. दुर्घटना

बुंगद्यःया रथ निर्माण प्रविधि परम्परागत खनेदु । गनं हे धातु मछ्यःसें सिँ, पौ, खिपः जक छय्लाः ३२ कु ताहाकःगु रथ दय्कीगुलिं तस्सकं भ्यातुइ । प्यचाः घःचालं उलिमछि भ्यातुगु बोझ फय्मालीगुलिं बुंगद्यःया रथजात्रा न्ह्याबलें जोखिमपूर्ण जुयाच्वनी । उकिसनं चीब्यागु लँय् सालाः फःहिके मालीगुलिं न्ह्याबलें हे रथ क्वःदलीगु सम्भावना दयाच्वनी । रथ निर्माणया पुलांगु शैली व गुगुं नं इलय् तःधंगु दुर्घटना जुइफुगु सम्भावनां यानाः हे दक्षिण एशियाया मेमेगु रथयात्रा मध्ये बंगद्यःया रथयात्रा पृथक व विशेष जुयाब्यूगु दु ।[४५]

८.१ रथया दुर्घटना

रथजात्राया भ्वलय् दकले अप्वः दुर्घटना जुइगु हे आसिँ (निचाः घःचाः स्वाइगु धुरा/Axle) त्वःधुइगु खः । थौंकन्हय् धातुया आसिँ छ्यलेगु याःसां न्हापा धातुया प्रयोग याय्मज्यूगु मान्यतां यानाः सिँया आसिँ तइगु खः । द्यः सालीगु लँपु (चांगल) या अवस्था बांमलाःगुलिं घःचाः तुनीगु व रथ भेतबुलीगु (भ्यलुयाः वनीगु) घटना नं यक्व जूगु खनेदु । ने.सं ७७५ स द्यः बुंगय् लितयंकेत सालायंकूबले ज्येष्ठ शुक्ल १२ मंगलबार नखु खुसि लिक्क रथ थानाः न्ह्यःने नं साले मफुत, ल्यूने नं साले मफुत । अथे जूगुलिं कन्हय्खुन्हु बुधबार द्यःयात रथं क्वकयाः खतय् तयाः बुंगय् यंकेमाल । ने.सं. ७८६ (सफू ल्ह्यःम्हेस्या गल्तीं ने.सं ८८६ च्वयातःगु) ज्येष्ठ कृष्ण १० खुन्हु ज्यावलख्यलय् द्यःपिसाःगु इलय् ४ पु आसिं त्वःधुल । आसिँ त्वःधूसां द्यः लुयायंकाः जूसां याः न्यायकल ।

---

४४) "संवत् ८४४ ज्येष्ठ शुक्ल ७ का दिन मच्छिन्द्रनाथका रथबाट ओर्‍ह्लाल्दा कुकुरले छोयो । फेरि बुङ्मती पुर्‍यापछि सुंगुरले छोयो र प्रायश्चित गराया ।" (लंसाल, २०२३:७५ व राजभोगमाला, १०:८)

४५) Bruce Owens, **The Politics of Divinity in the Kathmandu Valley: The Festival of Bungadya / Rato Matsyendranath,** Unpublished Ph.D. Dissertation, Columbia University, 1989, p. 180

बायम्वः कुतुंवनीगु घटनायात अशुभ लक्षण कथं कायगु याः। बायम्वलं बँय् थिलकि देशय् उथलपुथल जुइ धैगु जनविश्वास दु। ने.सं. ८१० या रथजात्राय् थतिं ज्यावलाख्यलय् सालायंकूबलय् तःफाःल्वहं पुलाः वनेधुंकाः रथ भ्यलुयाः बायम्वः कुतुंवन। स्वःवःपिं मनूत सकलें ततःसलं हाल, गुलिं ख्वल। सकलें आः छु जुइ धकाः ग्यात। द्यःयात रथं क्वकयाः रघुनाथ धैम्हेस्या फल्चाय् दक्षिणपाखे स्वकाः तयातल। फल्चाया छचाःखेरं कापतं खुयातल।

ने.सं ८११ बैशाख शुक्ल १२ स द्यः सालाः नुगलय् थ्यंकाः फःहीकूबलय् धेचुलाः रथया साहा दक्व स्यंगुलि कन्हय्खुन्हु रथ हे पीमाल। द्यःयात रथं क्वकयाः नुगःहिति फुसय् च्वंगु फल्चाय् तयाः हाकनं रथ दयकल। रथ तयार जुइधुंकाः पूजापाठ याकाः बलि बिल।[४६]

आसिँ त्वधुलाः उबलय् यक्व हे दुःख ब्यूगु खनेदु। ने.सं ८१० स बुंगं सालाहःबलय् थाय्थासय् यक्व हे आसिँ त्वःधुल। लगंख्यलय् थ्यंबलय् ४४ न्हु बित।

ने.सं ८३६ स बुंगं साःबलेनिसें लितयंकूगु अवधि दुने मुक्कं ३० पु आसिँ त्वःधुल।

ने.सं ८४६ स थतिं ज्यावलाख्यलय् तक साःगु इलय् ३० पु आसिँ त्वःधुल।[४७] आसिँ त्वःधुयाः बुंगद्यःया मूर्ति न्ह्यःने भ्वसुयाः चुल्यां चुयाच्वन, द्यःया वा पिहांवल।

ने.सं ८४७ स रथजात्राया अवधिइ ३४ पु आसिँ त्वःधुल।

रथ स्यनाः याः मन्याःगु कारणं इलयब्यलय् बलि ब्यूगु, पाठपूजा याकूगु घटनात नं दु। नेसं ८०२ स द्यः सालाहयाः वंलाबहाः (उजोतदेव विहार) न्ह्यःने थ्यंबले आसिँ त्वःधुल। कन्हय्खुन्हु छकूचा जक सालेवं हाकनं आसिँ त्वःधुलाः याः मन्यात। कन्हय्खुन्हु म्येय् छम्ह बलि बिल। लगंख्यलय् मांसिमा चाःहीके धुंकाः आसिँ त्वःधुयाः रथ स्यन। श्रीनिवास मल्लं विद्वान्तय्के सल्लाह कयाः मणिमण्डपय् नवग्रहया दान बिल। आइतवार, मंगलवार व शनिवार सा दान बिल। बालकुमारी, महालक्ष्मी व लोडेकोडे भैरवयाथाय् दुगु बलि बियाः चण्डी, पंचरक्षा पाठ याकल।

नेसं. ८५५ स विष्णु मल्लया राज्यकालय् रथ क्वःदःबले ६४ बलि बियाः सहस्राहुति यज्ञ याकाः बुंगया वज्राचार्य भिक्षु न्याम्हेसित ३½ रोपनी बुँ दान बियाः पंचरक्षा पाठ याकल।

---

४६) थ्व घटनाया बारे रेग्मीं पिकाःगु घटनावलीइ नं न्ह्यथनातःगु दु। तर घटना जूगु थाय् गाःबहाः बियातःगु दु -

"सं. ८११ वैशाख शुक्लः ॥ द्वादशी हस्तनक्षत्र ,बुधबार ॥ थ्वकुन्हु ञलया बुगदेव गार बाहारस भेतबुतर, देव खतन कोकायाव, रथ पियाओ, हनों रथचिङाओ देवपुत तयाओ देवरथस थङाओ यातङायकर ॥" (Regmi III, 1966:35)

४७) रत्नराज वज्राचार्यया घटनावलीइ आसिँ त्वःधूगुया ल्याः मेकथं हे बियातःगु दु -

"थुगु साल (नेसं ८४६) बुंग देशनं यलदेश लगंजात्रा तकया आकसि १० तोधुल बुंगे जावला जात्रा तकया जंमा २३ तोक धुल आःसिं ..." (वज्राचार्य, १०९९:३८)

८.२ रथया कारणं ज्यान वंगु

बुंगद्यःया रथजात्रा जोखिमपूर्ण जूगुलिं इलय्ब्यलय् रथं क्यला:, रथं मनू कुतुंवयाः ज्यान वंगु घटनात जूगु दु । ने.सं ७८७ स बुंगद्यः ज्यावलाख्यलय् सालायंकूबले घःचालं क्यलाः थंबु जुगिजुया काय् गुण सिंत्यारया छय् व खालाछैं (खाछैं)या पाकःया काय् यानाः स्वम्ह मनूत सित । मेपिं १३ म्ह घाःपाः जुल ।

ने.सं ७९२ चैत्र कृष्ण ११ शनिवार रथय् ज्या यानाच्वंम्ह चलपोत (चपत त्वाः) या यंगवाः छम्ह रथया बातं कुतुंवयाः छ्यं तज्यानाः सित ।

ने.सं ७९८ बैशाख शुक्ल पंचमी प्र षष्ठी मंगलबार पूच्वय् बुंगद्यःया घःचालं १२ म्हेसित क्यल । उपिं मध्ये नःबहाःया रामचन्द्र, बुबहाःया जखे बन्दे, अदिका बन्देया काय्, सिबहाः कलंछैंया कनकज्योति बदे, गाःबहाःया गुणदेव यानाः न्याम्ह सित, मेपिं मसित ।

ने.सं ८११ बैशाख शुक्ल १ बुंगद्यः रथय् तःगु दिनय् घःचाःयात ब्यूगु बलि पूजाय् च्वंगु नसा नयाच्वंम्ह माखिचा घःचालं क्यलाः सित । तर खिचाया हि छफुति हे मवः ।[४८]

ने.सं ८२१ ज्येष्ठ कृष्ण (बछलागाः) १ खुन्हु सुथ न्हापनं द्यः साःबले खिचा छम्ह घःचालं क्यलाः सितः ।

ने.सं. ८२८ या जात्राय् बुंगद्यःयात रथय् तय्धुंकाः पताः छाःगु इलय् मरिं (यःमरिं) लूबले यंगवाः छम्ह कुतुंवयाः सित ।[४९]

८.३ चुकाःद्यः मिंनःगु

ने.सं ८३६ स ऋद्धिनरसिंह मल्लया पालय् बुंगद्यःया रथ ज्यावलाख्यलय् पिसाले स्वयां स्वन्हु न्ह्यः चुकाःद्यःया रथ मिं नयाः द्यः तयातःगु कोठा स्वयां च्वय्या ब्व दक्वं छ्वल ।[५०]

---

४८) छत्रबहादुर कायस्थं न्ह्यब्वयादीगु घटनावलीइ थ्व बारे अझ स्पष्ट जुइक बियातःगु दु - "श्रयोस्तु संवत् ८११ वैशाख शुक्ल १ कृतिका नक्षत्र, शोभन योग, आदित्यबार थ्वकुन्हु श्री ३ आर्यावलोकितेश्वर रथस थङ दिन जुरो । ... सालतुनं बिज्यानाव घलचाको वलि न्हथुचाकन नलो, लिथुचाकन मनवनि, अतलस ङाव, घलस हाकु खिचान नयाव चोङ बेलस सालाव लिथुचाकन खिचा नयाव कोहा जुको वन ।" (कायस्थ, १७१:८)

४९) गौतमवज्र वज्राचार्यं पिकाःगु थ्यासफुती पताः छाःम्ह मनू कुतुंवयाः सीगु धकाः न्ह्यथनातःगु दु - "सं ८२८ वैशाख शुक्ल ॥ प्रादु शनैश्चरबार ॥ थ्वकुन्हु एलया बुगदेवया रथस पताप छार वङम्ह रथन कुतिङाओ छम्ह सिक ॥" (वज्राचार्य, २०२३:२९)

५०) घटनावली सफू ल्ह्यःम्हेस्यां थ्व घटना निथाय् न्ह्यथनातःगु दु । पत्र ३९ स नेसं ८३६ बियातःगु दुसा पत्र ४३-४४ स नेसं ८३८ बियातःगु दु । ऋद्धिनरसिंह मल्लया पालय् थ्व घटना जूगुलिं नेसं ८३८ धकाः बियातःगु पायछि मजू । छायकि नेसं ८३७ ज्येष्ठ कृष्ण अमाइखुन्हु ऋद्धिनरसिंह मल्ल सीगु खः । रत्नराज वज्राचार्यया घटनावलीइ नं नेसं ८३६ हे बियातःगु दु । "८३६ वैसाख कृष्ण अमाई पर जेष्ठ शुक्ल पारु वृहस्पतिबारे थ्व खुन्हुया रात्रीया प्रथम पहर जाव बेलस श्री जटाधारी लोकेश्वरया रथः मिंनल थँति तोलस श्री २ ऋद्धिनरसिंहया पर्यायस ..." (वज्राचार्य, १०९९:३७)

९. दैवी घटना

ने.सं ७७५ स सुथय् वाफय् वयाः बुंगद्यःया दक्षिणपाखे च्वंगु दथुइ लाःगु कचादेगलय् गजूयात कुइकातःगु स्वतँ छत्र मध्ये च्वय्च्वंगु छत्र कुतुंवल । थ्वहे दँय् ग्रामखेलय् थ्यंबले आसिँ त्वःधुलाच्वंगु इलय् नं वाफय् वल ।

ने.सं ७७६ फागुन कृष्ण ३० खुन्हु तःबहालय् च्वंगु बुंगद्यःया देगलय् नसंचा इलय् हे इमा जूगुलिं गजुली च्वंगु गजांकुश व चक्र त्वःधुलाः कुतुंवल ।[५१]

ने.सं ७८५ स द्यः सालाहयाः तवदेवर[५२] क्वसं थ्यंबले आसिँ त्वःधुलेवं तःधंगु वाफय् वयाः उत्पात जुल । द्यःया रथ तकं तस्वाके मफुत ।

ने.सं ८१५ या न्हवंबले महाविकार फय् वयाः दिकपताः निपु फसं पुइका यंकल, इलां नं प्वाःगन । थ्व घटना योगनरेन्द्र मल्लया पालय् जूगु खः ।

ने. सं ९५९ बछलाथ्वः ४ स श्री ५ राजेन्द्रविक्रम शाहया पालय् बुंगद्यःया रथ सालेवं प्वँ गात ।

१०. मेमेगु घटनात

थ्व सफू मूलतः बुंगद्यःया जात्रा सम्बन्धी सफू खःसां बुंगद्यःलिसे सम्बन्धित घटनात बाहेक मेमेगु नं छुं छुं घटनात टिपोट यानातःगु दु । तर उपिं घटनातय्गु टिपोट सफूया अन्तपाखे जक यानातःगु दु ।

ने.सं ७८७ श्रावण शुक्लय् श्रीनिवास मल्लया लागि जयश्री महाविहार (जोथाबहाः) या जोधाजुं लुँया सिंहासन देछाल । सुयातं थ्व सिंहासन माल धाःसा बालं कायफइगु व्यवस्था यानातःगु दु ।[५३]

---

५१) राइट वंशावलीइ मलः जुनाः थ्व घटना जूगु व गजुली च्वंगु गजांकुश व चक्र कुतुंवंगु मखसे ध्वजा कुतुंवंगु धकाः उल्लेख यानातःगु दु -
'In N.S. 776, early in the morning of the 15 th of Phagun Badi, the gajura of the temple of Bug-devata in Tava-Bahal was struck by lightning and the flag fell down.' (wright, 1983:242)

५२) गरुडनारायणया थ्व देगः नेसं ७७६ स सिद्धिनरसिंह मल्लं दयकूगु खः । (wright, ibid) थ्व देगः थौंकन्हय् मदय्धुंकूसां चिकिचाग्वःगु टेराकोटाया देगलय् थ्व द्यः तयातःगु दु । थ्व देगः थौंकन्हय् यल मंगलं हौगल् वनेगु लँसिथय् खवय् पुलांगु यल नगरपालिकाया ठीक पश्चिमय् दु । (तुलसीलाल सिंह, **नेसं ७७६ स बुंगद्यो सम्बन्धित जूगु निगू घटना**, कुलां, १९:५८)

५३) घटनाया टिपोट याःम्हेस्यां थ्व बारे न्यनातःगु दुसां पूवंक जानकारी मदुगुलिं अपूर्ण जुइक टिपोट यानातःगु दु । सिंहासनया अभिलेखय् थुकिया बारे बांलाक उल्लेख यानातःगु दु -
१. श्रेयोऽस्तु ॥ सम्वत् ७८७ श्रावणमास शुक्लपक्षे अष्टम्यान्तिथौं गुरुदिने ॥ थो कोन्हु श्रीश्रीजयश्रीनिवासमल्ल प्रभु ठाकुरयात, वकुबाहार महाबोधिगृह ॥ साक्यवंश श्रीजोधाजुसन पिण्डपात्र दान याङन सुवर्णरचित सिंहासन, कदम्बवृक्षसहित दुंता ॥ सुनानों थ्व सिंहासन ङरसा म्हं विद्या बाल बियाव काय दो ॥ शुभं
२. पुन भाषा सिजक्रमि, सिंक्रमि, नेषरकयात बियमार मो टं २ (तेवारी भाग ६, २०१९:१२) थ्व सिंहासन पाटन संग्रहालयस ब्वयातःगु दु । दँयदँसं ज्यापुन्हिखुन्हु कृष्ण मन्दिर क्वसं सिद्धिनरसिंह मल्लं च्वयातःगु पौभाः नापनापं थ्व सिंहासन नं ब्वय्गु चलन दु ।

ने.सं ८१२ या सिथिनखःखुन्हु न्हिनय् यलया चोभु (ईबही लिक्क च्वंगु थाय्) निसें च्यासःत्वाः तक मिं नयाः ३ म्ह मनू सित। थुखुन्हु हे गोकर्णया क्वाठ, हातपात द्यः सहित बच्छि इलाकाय् मिं नयाः ११ म्ह सित।[५४]

नें.सं ८२४ स लगंख्यलय् च्वंगु मांसिमाथाय् दोलंमाजुया देगः दय्कल। लाय्कूया चुकय् ल्वहँतं सियाः ल्वहंखाता, लुँहिति, ल्वहंदेगः व लुँया द्यः नं दय्कल। थ्वहे दँय् यलया चाखाबाहा (चाबहाः) स बार्दली दय्कल।

ने.सं. ८३६ स ऋद्धिनरसिंह मल्लया पालय् महामारी न्यनावन। महामारीया कारणं ल्याःखानाः ल्याःख्याय् मफय्क मनूत सित।[५५]

ने.सं. ९३७ स तःधंगु फय् वयाः स्वयम्भूया यःसिं त्वःधुल।

नें सं. ८४४ स क्वन्तिया गौरीकुण्ड लापाँय् थहाँवल।[५६]

ने.सं. ९६० बैशाख शुक्ल ४ स न्हिनय् तःधंगु वाफय् वयाः न्यातपौ देगःया पलिइ तयातःगु लुँया निगू धोर फसं पुइकल। खास्ति चैत्यया चकुरी (हर्मिका) मध्ये निथाय्या लुँपौ पुइकल। नुवाकोटया भैरव मन्दिरय् च्वंगु लुँपौ नं फसं फुइकल। थ्वहे दँया अक्षय तृतीयाया दिनय् राजा सुरेन्द्रविक्रम शाहया इहिपा निम्ह रानीपिंलिसे ल्हुतिइ जुल।[५७]

---

५४) रेग्मीया घटनावलीइ नं थ्व घटनाया उल्लेख दुसां यलया मिं नःगु त्वाःया नां व मानवीय क्षति बारे न्ह्यथनातःगु मदु -

"सं ८१२ ज्येष्ट शुक्ल ॥ षष्टी पुष्यनक्षत्र, बुधबार, थ्वकुन्हु गोकर्ण बादेश मिदङ, हातपातदेव मिनयाओ मरुव ॥ यलस पेटवार मिंनओ ॥" (Regmi III, 1966:36)

५५) रेग्मीया घटनावलीइ थ्व बारे विस्तृत वर्णन दु -

"संवत् ८३६ चैत्रंनिसें, यदेशस कतकसित, महामारी बिज्याङाव, थ्वनंलि आषाढ श्रावण, न्हिनम्हं १०० शतछि शतछि नीयम्ह १२० त्वं सितधाल यंस ॥ थ्वनंलि यलस आषाढंनिसें, छेखालिसे सकभेंतङनक सिक ॥ आश्विन कार्तिकनं, न्हिन शतछिव च्याम्ह १०८ जिम्ह ११० धाले सिक ॥ थ्वनंलि षप्वससिक, थनसिक थ्यं, पौगाबि यनंमफो, पुलुबियनं मफो, व्यवहार बिचार संचार छतायाकं मदस्य वव ॥ थथिंग्व उत्पात, सिया धाव ङेना धावंमदु। ..." (Regmi III, 1966:128)

५६) भाषावंशावली (लंसाल, २०२३:७५) व राजभोगमाला वंशावली (रागजोभमाला, १०:८) स नं थ्व बारे उल्लेख दु।

५७) खास्ति चैत्यया चकुरी (हर्मिका) अःपां दय्कातःगु व हर्मिकाया च्वय् तोरण नं तयातःगु मदु। चैत्यया त्रयोदशभुवन नं अःपां हे दय्कातःगुलिं घटना टिपोट याःम्हेस्यां चकुरीया लुँपौ पुइकल धकाः छु धायत्यंगु खः प्रष्ट मजू। छगू वंशावलीइ थ्वहे घटना न्ह्यब्वयातःगु दु, तर उकी फय्वःगु दिन चैत्र शुक्ल पूर्णिमा बियातःगु दु -

"(सम्वत १८९७ चैत्र शुक्ल) पूर्णिमाका दिन ठूलो बतास आई नुवाकोटका भैरवको सुनको छानाको सुनको पाता दुबैपट्टिका समेत बतासले उडाई लगी ६/७ पाता उडाई असौ बारीसम्म पुऱ्याया। वैशाख शुक्ल तृतीया सोमवारका दिन सुरेन्द्रविक्रम शाहका विवाह गर्न कान्तिपुर देखि साइत गरी बालाज्यू पुगी जन्ती पर्सन तयार भयाको वेलामा ठूलो बतास आई ठूला ठूला असीना पानीपरी धूमधाम भयो। ... फेरि खास्ती चैत्य पूर्व र दक्षिण दुइपट्टि उखेली सालिदियो। ... " (शर्मा, ६:२१)

ने.सं. ९६७ भाद्र शुक्ल ४ सोमबारखुन्हु बुंगद्यःयात रथं क्वकाःगु थासय् भालु वयाः घः क्यलाच्वंम्ह मिसा छम्हेसित न्यानाः स्यानाबिल । उम्ह भालुयात चापापाष धाःगु थासय् बन्दूकं कय्काः स्यानाबिल ।

ने.सं. ९६८ मंसीर शुक्लया सनिलय् ओकुबहालय् मिसाम्ह खिचा छम्ह व मिजंम्ह खिचा निम्ह यानाः स्वम्हं गथः चिनाच्वन । थ्व घटना खंपिं १०/२० म्ह मनूत न्हापा थथे जुल धाःगु न्यनेमखंनि, स्वय्मखंनि धकाः आश्चर्य चायाच्वन ।

११. बुंगं द्यः सालाहःगु

वंशावली कथं न्हापां दँय्दँसं बुंगय् हे रथ दय्काः यलय् सालाहइगु व हाकनं बुंगय्तुं लितयंकीगु खः । यलय् जात्रा सिधयाः लितयंकीगु ई जुइबले वा वइगुलिं नखुखुसि छिके थाकुयाः नरेन्द्रदेवया काय् वरदेवं १२ दँय् छकः जक बुंगं सालेगु व्यवस्था यानाबिल । तर उपलब्ध प्रमाणया आधारय् विश्लेषण यानास्वय्बले थ्व धापू पाय्छि मजू । थुगु घटनावली ग्रन्थय् बुंगं साःगु धकाः बियातःगु मिति थुकथं दु -

१) नेसं ७७५ (पत्र १)
२) नेसं ८०१ (पत्र २२)
३) नेसं ८१३ (पत्र ३६)
४) नेसं ८२१ (पत्र ३७)
५) नेसं ८३६ (पत्र ३९ व ४३)
६) नेसं ८४८ (पत्र ४७)
७) नेसं ९५५ (पत्र ५१)

थन ने.सं. ८०१ धुंकाः ने.सं ८१३ व ने.सं ८३६ धुंकाः ने.सं ८४८ या जात्राय् जक पाय्छि १२ दँ लिपा बुंगं सालाहःगु खनेदु । मेमेगु इलय् प्रत्येक १२ दँय् छकः बुंग सालेगु हिसाबं वयाच्वंगु खनेमदु । शायद उगु इलय् दँयदँसं हे बुंगं सालाहइगु जुइमाः । १२ दँय् छकः जक बुंगं सालेगु प्रचलन गुबलेलिसें जुल धैगु खँ सीमदुनि । मुनीन्द्ररत्न वज्राचार्यया कथं श्रीनिवास मल्लया पालय् ने.सं ८०१ निसें १२ दँय् छकः बुंगं सालेगु परम्परा न्ह्याःगु खः ।[५८] तर नेसं ८१३ धुंकाः नेसं ८२१ स हे हाकनं बुंगं सालाहःगु प्रमाण दुगुलिं वय्कःया धापू पाय्छि मजू ।

---

५८) मुनीन्द्ररत्न वज्राचार्य, **नेपालका चार प्रसिद्ध करुणामय लोकेश्वर**, काठमाडौं: प्रमोदहर्ष वज्राचार्य, विसं २०५८, पृ२१

बुंगदेवया घटनावली
मूल पाठ

(१.१) नमो लोकनाथाय ॥ ॥

संवत् ७७४ चैत्र कृ पादोकुन्हु श्रीश्रीश्रीबुंग(२)भलाड न्हवनस खंपोया निक्व मवयाव देव पिंत यने लिब्वाङाव (३) ङह्वने जुक्व कोबाहालया गंगाराम निक्वओ .. निको नेम्हसेन (४) कुबुल लिवने बुंगया हाकुदेव नायक याकातन कुबुल न्हवन (५) याना वेलसं निक्व निम्हसेन स्नान याचकल जुलो थ्व दंया परिपा(५)ति थथ्यं जुलो ॥ ॥

सं ७७५ थ्व दन श्री ३ बुंगभलाडत्वं बुगन साला**(२:१)** यंव खपोओ उ यल याकात लं मचाल दं पादोकुन्हु सुथ वाफस वया(२)व बुंगदेवरया दक्षिणदोया दथ्वगुलि कचादेवलया गजुरि कुयकं (३) तया स्वत छत्र थंथ्व छत्र कुतिङ वव थ्वनंलि मर्जातथ्यं श्रीश्रीजय (४) श्रीनिवास मल्लदेव ठाकुरत्वं बिज्याङाव देवत्वं रथस थङाव सा(५)ला यंङा ग्रामखेलस आक तोकधुलाव यात मङाव तव वाफस (६) वव थ्वंनंलि देवत्वं आवेश जुव भुलिथलि राजन बुगमियातं **(३:१)** हेङागुलि तोल तयके माल। बलि बियमाल धक आज्ञा दयकल ॥ थ्व(२)न संति आक ल्होङाव देव साल घचाक थ्यनकं चोक(!) तोङाव यात (३) मङाव थ्वन संति बलि बियाव देव साला वलत चटचटबुङाव (४) देव साले मजीव ग्रामखेलस थ्वकुन्हु श्रीश्रीनिवास मल्लदेव ठा(५)कुरत्वं देव साले याङ बिज्याले थंथछेखेलस सड दयाव सडन (६) कुतिङाव दुलिस थङाव लिहा बिज्याचके माल थ्वकुन्हु यात मङाव **(४:१)** थ्वन संति श्री ३(!) सिद्धिनरसिंह मल्लदेव थाकुरत्वं बिज्याङाव देव सा(२)ला वलामालछितो जुको वयाव घरचाक तोक थ्वकुन्हु यात मङा(३)व थ्वन संति वलामालछितो जुक्व वयाव चाक तोङाव यांत मङाव (४) थ्वन संति ग्वालचो यात ङाव ॥ षुन्हुन थ्वनं संति ग्वालतिचो साला (५) वलामालछितो वयाव चाक तोङाव यात मङाव थ्वन संति ख्वाल(६)नायन थं चाक तोङाव यात मङाव. थ्वन संति एगलत्यागल मथ्यं **(५:१)**स्यं सलाव(!) गालेस क्वब्वाङाव आक तोक धुयाव यात म(२)ङाव थ्वन संति आक ल्होङाव सुंथ एगलत्यागल यात ङायकाव (३) तया थ्वकुन्हु बान्हिनलि देव साला वए वलास देवन गालतो य(४)ङाव पुनखेलस दं पादोकुन्हु सालाव तया थासस बिज्याचका (५) थ्वन संति वैशाख शु १२ सोमवारकुन्हु पुरचोक झोगला हायकल गा(६)डबाहाल यात ङाव थ्वन संति महापालस घरचाक तोङाव नोगल **(६:१)** यात मङाओ थ्वन संति चतुर्दशी बुधवार नोगल यात ङाव थ्व(२)न संति पूर्णमासी बृहस्पतिवार लगन यात उजन ङाल थ्वन सं(३)ति थंतिस विज्याचका थ्वन जिमषुनु लिव ज्येष्ठ शुदि १ शनैश्चर (४)कुन्हु ज्यावल उजनं ङाव थ्वन संति अनशोष थ्वन संति ज्याव(५)ल यात थ्वन संति ज्येष्ठ शु ४ अंगवार बुंग साला यंङा लिसोचाक (६) भति मथ्यंस्यं जओ चाक तोङाव अनंतु देव थाक. थ्वन सन्ति अनं **(७:१)** आक छपु तोकदोयाओ देव थाक थ्वन संति

आक ल्होङाओ देव साला(२) उल्यं आक नेपु तोकदोयाव यात मङाव थ्वन संति यंप्पाधर स थात (३) थ्वन संति ङखो यितास चोङ परिप्यङ वने बुन लं थंजायकल ज(४)व चाक तोङाव देव थाक थ्वन संति देव साला नाहार पुजाया को(५)वने चोङ वलोत खेलेगुलि सि तोक धुयाव देव अनं थाक (६) थ्वन संति ज्येष्ठ शुक्ल ११ सोमवारकुन्हु ङखो यिता तंउकोस थाक (**८:१**) थ्वन संति १२ मंगवारकुन्हु ङखो यितासं उल्यं लि साल्यं मफु ङह् सा (२) साल्यं मफु थ्वन संति बुधवार १३ कुन्हु रथन कोकायाव खतस(३) थङाव देव बुंग बिज्याचका थ्वन प्यन्हु लिव ज्ये कृ १ विचाल पूजा (४) थ्व दंन बुगन सालाया रथ पाललाक कोपछेया जिदेव नाय(५)कजु कुसिक्वल वंता अमृत सिंह देव नायकजु नेम्हस रथ पा(६)ल ॥ ॥

संवत् ७७६ फा कृ ३० । रोज १कुनु श्री ३ बुंगदेव भ(**९:१**)लाडत्वं, तवबाहाल देवल बिज्यालेनं नसङनलि देवरया(२) चोस गजुरिया गजांकुशओ चक्रओ इमा जुङा निमित्तिन(३) ध्वजानथं तोकधुयाओ कुतिङ वव जुलो ॥ ॥

सं ७७७ ज्येष्ठ शु १२(४)कुनु श्रीबुंगभलाडत्वं ज्यावल पिसाला लिब्वाचक यात ङाल (५) थ्वन संतिकुन्हु अनुसोषकुन्हु न्हिनस साल मदलें घरचाक (६) तोलाव देव ङ्हाक धाल थ्वन संति ज्यावलयातकुन्हु न्हिन(**१०:१**)स पानिवदेतो पारन यात वङ वेलस रथ स्वंल्हु ल्हुत धाल (२) लुंगुसिंह यंग्वालन खना थ्वनंलि देव बुग बिज्याचके मतेव(३)रं चाबुगभलाडस धरमा कोसोयाव गलडन बस थिंङ चो(४)ङ आवन ङ्हा ग्ववेलसं सेया धावं मदो

थ्वनंलि देव बुग बिज्या(५)चके वेलस तिलहिल तोयाव स्वले हेरं कचिलंङस चोन नाग(६)मणि मदो खओ न्हसस चोङ तलिकाया सूर्यरथया सलया(**११:१**) म्हंओ तुति छपाओ मदो लङस चोङ गरुडया त्वाथ मदु भतुया त्वाथं(२) मदु थथिङ उपद्रव जुव सुनानं सेया धावं मदु श्री ३(!) जय श्रीनिवा(३)स मल्ल ठाकुरस पर्यायस रथपाल बुंग चोवल विमलसिंह ना(४)यकओ दीपंकर नायकव नेम्हस रथपाल । थ्वनंलि थ्व मनि इ(५)नायलंन्हेया रुपसिंह बडेजुन इनायलंन्हेया हाकु बदेयाके ए(६)षालखुया मालसिंह तेपोजया छयन अंगुलिस तयके हव जेन (**१२:१**) खङा लाहातन कायाओ स्वया धक श्रीराजसके ल्हाव थ्वव देव तो(२)पाव यितिलंन्हेया निवा सूर्य बदेनं ल्हाक. थ्वनंलि ज्ये कृ १४कुन्हु (३) बुंगस पाल पोलाव चोले श्री ३(!) जय(श्री)निवा(स) मल्लदेव ठाकुर त्वं देव(४) जोपर बिज्याङा वेलस थ्व मणि तलिकास सोकचाङाओ चोङाव म(५)णि लुल थ्वनंलि श्री २ जय निवास मल्लदेव ठाकुरसन हेर १२ जि(६)मने ग्वल उन ङोयक गाज्या याचकाव दथ्वस तयाव थम बुग बिज्या(**१३:१**)ङाव श्री ३ परमेश्वरस्के दुंताव ताथलत्वं जुलो थ्वनंलि खङा मख(२)ले खङा धावस रुपसिह बडेया सर्वस्वं काल निवा सूर्य बडेया पा(३)खार पिकाल ॥ ॥

सं ७८३ श्री ३ बुंग न्हवनस ष्वप्वया निक्व मबोनस्य(४) यलयाव पनतियाव

जुक्व निक्वपनि खानाव बुंग न्हवन यात (५) जुलो ॥ दंदेगाहा खंडेगाहा निमंत्रन यायनों खप्वया श्री ३ (!) जगत्प्र(६)काश मल्लयाके मछोक यंया श्री २ प्रताप मल्लयाके छोक दंडेगाहा(**१४:१**) नों खंडेगाहा नों यदेशन छोयाहल

थ्वनंलि दं पादोकुन्हु देवत्वं (२) रथस बिज्याचकाव देव साल हनुमंत किलिन क्वब्वाचके मफव(३) थ्वन संतिकुन्हु साल थ्वकुन्हुं क्वमब्वाक थ्वन सं(ति)कुन्हु साल थ्वकुन्हु क्व(४)ब्वाके मफु थ्वन संति चतुर्थीकुन्हु तिनि हनुमंत किलिन क्व(५)ब्वाचकाव पुल भ्कोकरा हायकाव गालबाहार ङायाव थ्वन संति(६) आक दोयाव नोग्लयात उजन ङाव थ्वन संति आक तोकदोयाव (**१५:१**) लगनयात मङाव थ्वन संति आक दोयाव मङाव थ्वन संति लगन(२)यात ङाल थ्वन संति थंतितो साला थ्वनंलि ज्य कृ ५ धनेष्ठा नक्षेत्र (३) सोमवार थ्वकुन्हु देवत्वं ज्यावल पिसाला चाकचा तुल जक तुला(४)व आक तोकदोयाव अनं थाक थ्वन संति देव साला क्षेत्रदेव चिभा(५)य मथ्यंसे आक दोयाव यात मङाव थ्वन संति चाक तुङाव यात म(६)ङाव थ्वन संति अनं चाक तुङाओ यात मङाव थ्वन संति १० शनैश्च(**१६:१**)रबारकुन्हु तिनि ज्यावल थ्यनक साले फत संति अनसोष थ्वन (२) संति ज्यावल यात थ्वन संति ज्ये कृ १३ मगलवारकुन्हु देवत्वं बुग(३) बिज्याकु जुलो ॥ ॥

संवत् ७८५ फा शु ८ रोहिनीं सोमवारकुन्हु श्री(४)बुगदेवलस श्रीप्रताप मल्लन छाया छत्रस देतंङ श्री २ निवास म(५)ल्लन छत्र. लुंहिति. महादेव प्रतिष्ठा याङा श्रीजगत्प्रकाश मल्ल का(६)धाव बिज्याचकु थ्वते जुक्व श्रीबखनिम्ह बाबुजुन यात चपाडस जु(**१७:१**)क्व मेस म्हं दयकं बंदेतोसेन याचकु जुलो ॥ ॥

सं ७८५ चै शु थ्व दन बुंग(२) न्हवन द्वंद्वि जुव शिवराम पुनचायाके दुलाख तुत जुव परशे(३)षन सकलस्कें पादो तुत जुयाव श्रीबखनिम्ह बाबुजुयाके सकल्यं (४) मुङाव पुन्हीसिकुन्हु न्हवन याङा जुलो ॥ ॥

थ्व दंन पुषुरि भ्कोकरा (५) जुक्व हायाव आक दोव खंप्वया श्री २ जगत्प्रकाश मल्ल यलया(६) श्री २ निवास मल्लं विज्याक आक ल्होङाव चिभायभु वयाव हन्वं (**१८:१**) आक दोव थ्वकुन्हु मङाव संति ५कुन्हु चिभायभु सालाव हन्वं आक (२) दोव थ्वकुन्हुं मङाव संति ६कुन्हु चिभाय सालाव हन्वं दोव ल्होङा(३)व थ्वकुन्हु ङाव जुलो संति सप्तमीकुन्हु तवदेवरकोस आक दोव(४) आक दोस्तुनं तवछा वाफस वयाव उत्पात जुव देवया रथ त(५)पस्वाचके मफव थ्वकुन्हु षंप्वया रानिपनि यात स्वल वव चौक्वा(६)थस बास बियाव तव जुलो ॥ ॥

सं ७८६ माघ शु १० आदित्यवार(**१९:१**) थ्वकोन्हु तवबाहारस स्वानमाल क्वथ्व तंया लुपलिन चेङा दिन (२) होमकर्म वदेन यात थलपान यात षंप्वया बोदानथं ब्रम्हभोज बो(३)ङ जुलो ॥ श्री २ जय निवास मल्लन चौतारा राजकुल भाजु ॥ ॥

(४) संवत् ८८६(!) जेष्ठ कृ १० थ्वकोन्हु श्रीबुंगदेव ज्यावल पिसाला आक(५)

पु ४ तोकदोओ आक तोकदोयकं लुसे यङाव ज्ये कृ द्वितीया (सान्ह)(६)कुन्हु ङायका ल्होङाव तल साले ममाल ॥ ॥

सं ७८७ ज्ये ... **(२०:१)** शनिदिने थ्वकोन्हु श्री २ बुगदेव ज्यावल पिसाला भोकर ास घरचाकन(२) राव सिक ॥ थंवु जुगिजुया काय गुणसित्यारया छय खालाछेया(३) पाकया काय स्वम्ह सिक म्हं १३ मसिक घार दव ॥ ॥

सं ७८८ पौ. कृ(४) षष्टमी बृहस्पतिवार थ्वकोन्हु तवबाहार श्री ३ बुंगदेवया जव मि(५)खान खोबि वव ॥ पंचरक्षा पाठ यातका ङान्हुतो यंप्पा. थंथछे. (६) क्वाथछे बलि तया पुजा छोया छताङ मजुव ॥ ० ॥

सं ७९२ चैत्र कृ एका**(२१:१)**दशी शनिश्चरबार थ्वकुन्हु पुरखेलस लथज्यास रथ बातन को(२)तिङ वयाव कपाल तपोज्याङाओ चलपोतय यंग्वार सिक ॥ ० ॥

(३) सं ७९२ माघ शुक्लकुन्हु श्रीबुंगदेवरस श्री ३(!) जय श्रीनिवास मल्लदे(४)वसन थाम सहितन लुंया तोरण खलु तया दिन जुलो ॥ ० ॥ (५)

सं. ७९८ वैशाष शुक्ल पंचमी प्र षष्ठी अंगावार थ्वकोन्हु पुषुरि भोक(६)रा बलि बियाव देव साला भोकरास म्हं १२ चाकन नेल नकबा**(२२:१)**हारया रामचंद्र बुबाहारया जखे बंदे अदिका बंडेया काय सि(२)बाहाल कलंकछे कनक जोति बडे गाडबाहार गुणदेव ङाम्हं(३) सिक प्रसेखन मसिक ॥ ० ॥

सं ८०० ज्ये शु पंचमी थ्वकोन्हु श्री ३ (४) बुंगस रथस देवया खे बोलाव निकोन लंग पुज यातकाव ङान्हु(५)तो पंचरक्षा पाठ यातका जज्ञ माल दिनस रात्रिस बलि बिव ॥ (६) ॥ ॥

सं ८०१ बैशाष शुक्ल थ्व दन श्री ३ बुगस लथ बुगन साला ॥ आक तो**(२३:१)**कधुव पु १ भोतखास पु १ बोगचाको । पु २ ग्वालख्वातस पु १ ङखोस पु २ (२) नोगलस पु २ लङनस न्हु ४४ थ्वकोन्हु लङन यात ङाव ॥ मर्जात(३)थ्यं थतिस तयाओ पिसारा थंबुगाडभन पु ४ तोकदोव पु २ लिस्व(४)चाकस पु २ भोतिरिस पु १ तिचोस पु १ छासिक्वाठक्व ॥ थ्वन थरपे न्ह(५)शन्हकुन्हु भोखा थेनका उत्तराभिमुखन तल ज्यावया तव उथ्यं(६)या प्याखन बिसायात दयकाव निस्तार याङ रस हयाव रस **(२४:१)** रित यङाव रस पेयाव हव श्रीश्रीनिवास थाकुरसन मख(२)ष्टि याङा जुलो ॥ ॥

सं ८०२ बै.शु. पादोकुन्हु श्रीश्री २ बुगदेव रथस(३) बिज्याका थ्वकोन्हु हनुमंत कीलन क्वहा मबिज्याक थ्वन संति क्वहा बिज्या(४)क थ्वन स्वन्हु लिव भोकरा नेगुलिं हायाओ आक नेपुं खओ दोओ थ्वन (५) संति गाडबाहार यात ङाव ॥ ॥

थ्वन संति वंलाबाहार ङ्हओने आक(६) दोयाव मङाव थ्वन संति चिभाय वयाओ आक दोयाओ मङाव संति**(२५:१)** कुन्हु मेस म्हं १ बंदेतोसेन न्हिबलि बियाव हतखो छेनाव आक दोव(२) थ्वन संति आक दोयाओ मङाव थ्वन संति आक दोयाओ मङाओ थ्वन संति(३) मसालकं चान्हस बंद्यतोसेन मेस म्हं १ बलि बिस्यं संतिकुन्हु

नोगल य(४)त ङाव ॥ थ्वन संति फत जुको स्वयाव आक दोयाव मङाव थ्वन संति माजु(५)सिमा छचाकल जुक्व ङोयाव आकदोव थ्वन संति आक दोव थ्व(६)न संति आक दोव चाक भेतबुलाव काकन बंस चुयाव काक मे**(२६:१)**चपु १ खतजाला सि षुपु मेचपु रथ भेतबुय तंङ थ्व बंधन आक(२) दोयाव. रथ एकधिङ सेया धावं मदु श्रीश्रीनिवास मल्ल हता(३)स चायाव संमत याङाव श्री ३ देवपा(!) दशा सोयाव नवग्रहया (४) दान बिया मानिगलया मणिमंडपस दान जुक्व १ आदित्य अंगा(५)र शनैश्चरया जुकोया सादान बिया प्रशेषन जुगी आचार(६)ओ काशीराम आचारव नेम्हसेन दोलस भेउत ग्व ६० श्रीभी**(२७:१)**मव श्रीक्वाठछे मूलनव श्रीथंथछे लोदेकुण्डव मूलनओ दुगु म्हं (२) २ बलि सुथ बिस्यं प्रशेषन श्रीब्राम्हनन चण्डी १०० जोसि आचार्यन (३) अंगारया ३ शनैश्चरया ३ राहुया ३ पाठ याङन थ्वकुन्हु बंडेन पं(४)चरक्षा ५ पाठ याङन सालाव लङन यात ङाव थ्व दन आक ग्व(५)ड १२ थ्वते खवया तु दोव जुलो वैशाष कृ पंचमी कुन्हु तुनि ल(६)ङन यात याव जुलो ॥ थ्व दन थवकुन्हुतोनं चाक्रमत ४२ दो जुलो ॥ **(२८:१)**

सं ८०७ ज्ये कृ. त्रयोदशी प्र चतुर्दशी आदित्यबार थ्वकुन्हु रात्रिस श्री(२)बुगदेव रथन क्वहा बिज्याचका वेलस पानिवदे षिचान थिउ देव जु(३)क्व मथिव देव षत जुक्व देव सुधान खिचान स्वचाषरि ङोयाव (४) थिउ षिचा छुति मदु ॥ ॥

(२९:१) सं ८०७ नष्ट आषाढ कृष्ण नवमि बृहस्पतिबार थ्वकुन्हु बुगस श्री ३ बु(२)गदेवयाके गथस षिचा दोहायाव षिचान जाके नव घेरदिवास चो(३)न घेर नव थ्वलि नयाव षिचा पेहाव थनंलि जज्ञ याङाव शुद्ध (४) याङा थरपा बदे छम्ह प्रायश्चित्त तया ल्वडेक्वडेस मेस म्हं १ पुजा पंचर(५)क्षा पाठ याचका शुभम जुव ॥ ॥

सं ८०८ चैत्र कृष्ण तृतिया आदित्यबार(६) थ्वकोन्हु श्री ३ बुगदेवया थानस चोङ वसत छून नव थन उपाध्या**(३०:१)**जुपुं ङाम्हशें ङाता पाठ याचका म्हं ५ सा दान बिया थन छताङ मजुउ(२) ॥ ॥

सं ८१० ज्ये. कृ. १ श्रीबुगदेव ज्यावल पिसाला किंदोकाल(३) मध्येशे आक १ तोकधुङ थ्वन संतिकुन्हु किनुझोकरा बात लस पु १ (४) तोकदोव अनं छघुसु ओयाव आक १ तोकधुव अनंनिशे साला यङा(५)व तफालोहो पुलाव आक पु २ तोकधुव थ्वनं संति छघुसु वङाओ पु २ (६) तोकधुव अनं सार यङाव पुषुर जुको पोलाव खव आक तोकधुव ज्ये**(३१:१)**ष्ठ कृ. १ बृहस्पतिबार थ्वकोन्हु रथ भेतबुल खवदोखे रथ भेतबुल बा(२)भरजुको बुस जुक कतक छतां मजुव कतक सकल्यं हररं हाल गु(३)लिं ख्वव लोक सकल्यं आव गथ्य जुयि धक ग्याक देव जुक्व रथन(४) पिहा बिज्याचकाव रघुनाथजुया फलेस य स्वतकाव बिज्याचकाव तव(५)फले छचाषिलिं तबुन षुयाव तव ङहओने जुक पतसिन खोयाव तव(६) थ्वकोन्हु हतिग्रबाहारया बदे छम्हयाके अनंनिशे देव वयकाव **(३२:१)** वयाव मूलचुक ङहवने षाङाव चोङ थन बिज्याय मतेव धकाव मनि(२)ग्र भोत

बिज्यातकाव घर तयागुलि फलेस बिज्यात थन परमेश्व(३)रन आज्ञा दत श्री २ जोगनरेंद्र मल्ल थन वायो धक आज्ञा दत धया(४)थ्यं जुजु बिज्यात थन जुजुन छलपोल गनं बिज्याङा थन परमेश्व(५)रन छं जि मसिओरा धक आज्ञा दत जिं मसिया धक धाल जि श्री ३ (६) करुणामय थुका धक आज्ञा दत। छं जि हरोका यात धक आज्ञा दत छं (७) जि रथस चोङ वाङाओ छ बिसिंगु ओङा मखुला छ सलं गथ्य कुति(**३३:१**)न छ अन पेन्हु अन नेन्हु चोङाव जुल छ मनिग्ल भोतया राजा जुय य(२)लसा थथे जुय मदु धक आज्ञा दत छ छु नं ग्याय मुमार छन जिके (३) दोने माल असा धक आग्या दयाव थन राजान धाल जि छु नं मजुरसा(४) लु जिनने (!) फलेया सिघिल धक जुजुन दोन थन प्रजाया गथे जुयिव (५) धक ङेन प्रजाया वा पेय मदयाव दुःख भति सियुव धक आज्ञा दत(६) थ्व दन वा मस्याचु षव॥ थन जि रथ थंकल छोओ धक आज्ञा दत थ(७)न बुगदेवया आज्ञाथ्यं रथ छुनं मस्यनकं दङ थन सोन्हुलिओ बलि बि(**३४:१**)या॥ ० ॥

सं ८११ वै. शु. १ रथस थंङाकुन्हु बलि नयाओ चोन माखिचा(२) घतन नल हि छतिकिं मउवो

प्यन्हुकुनु भोकरा हायाव आक दोव संति यात ङाव सं(३)ति महापालस थाक संति सतिग्ल साल संति वैशाष शुक्ल द्वादशि वृ(४)ष संक्रांतिकुन्हु नोगलस हेलकले जव आक दोयाव रथ भेतबुल(५) सुनुं मचिव सि साहार सकतां सेङ संति सुथ रथ पेव देव पिकायाव (६) हिति फुस मंडपस तव हन्वं रथ चिङा जुलो वैशाष कृ. ५ कुन्हु रथ(७)स थङा संतिकुन्हु न्हिनस बंद्यतोसेन होम याचकल बंद्यतोसेन ब्रा(**३५:१**)म्हणपनिसेन पाठ याचकल ब्राम्हणस्तं म्ह ५ सा दान बिल रात्रिस(२) बडेतोसेन मालको कर्म याचकु घर चाक समेतस बलि छुकि निदा(३)ल आदि बलि कर्म श्रीश्री योगनरेंद्र मल्लस पर्य्याय॥ ॥

संवत् ८१२ वैशा(४)ष कृ ४कुन्हु लगन यात ङाल थ्व प्यन्हुनिस्यं धलमा ष्वालया षव(५) लाहातिन लंख तिकितिकिन ओल ज्येष्ठ शुदि २कुन्हु देव पिसाला (६) थ्वन संतिकुनुतोलें लंख ओओ जुलो सुनानं सेया धाव मदु थ्वन स्व(७)न्हुकुनु पंचमी प्र. षष्ठी सिठि नखतकुन्हु बान्हितीस चोभुंनिस्यं मि द(**३६:१**)ङाव च्यासलत्वं मिन नव जुलो मानुष्य म्ह ३ मिन नव श्री ३ योगन(२)रेंद्र मल्लया पर्य्यास॥ ॥

थ्वकोन्हु गोकर्णया क्वाठ बागोड सहितन(३) हातपात देवनं वादेश मनुष्य म्हं ११ मेन नव जुलो॥ ॥

सं ८१३ चैत्र शु(४) प्रतिपदा अंगवार थ्व दन श्री २ बुंगदेव बुगस न्हओन यास्यं देव बुग(५)न साला बैशाष शुक्ल प्रतिपदा बुधवार थ्वकुन्हु श्री ३ बुगदेव रथस (६) थङाव सालाव हस्यं जतलं देया थास पु १ आक तोकधुव अननि(७)स्यं सालाव हयान ग्वालतिचो थेनकु अनं हयां ङखो थितास न्हु ३ (**३७:१**) बिज्याक अनन हयान इउरास बिज्यात अनं पुखु भोकरा हायाओ (२) पु १ आक तोक धुव अनं गाबाहार यात ङाव थ्वन संति कुन्हु नोग्ल(३) यात थ्वन संति लगनयात थ्वन संतिकुन्हु थतिस।

ज्ये शु.द्वितिया (४) शनिश्चरवार थ्वकोन्हु ज्यावल पिसाल पेन्हुतो ज्यावरस तया(५)व बुंग लिसाल यन थ्यनकंयं ॥ श्रीयोगनरेद्रया पर्य्यायस ॥

[[सं ८१५ चैत्र कृ १ श्रीबुगदेवया स्नान यात्रा वेलास महाबिकार फस ओयाओ दिक पताका पु २ फसं पुयाओ यङ इरान प्वार गङ जुरो ॥ श्रीयोगनरेंन्द्र मल्ल राजा]] ॥

(६) सं ८२१ चैत्र कृष्ण १ श्रीबुंगस न्हओन वैशाष शु १ बुगन साला हल दुवार या (७) मंडपतो थ्यन संति बुंगदेश थंहा वयाव छसिक्वाथ पोलाव थाक संति(**३८:१**)कुन्हु तुनि ग्वालतिचो ङाल थ्वन संति ष्वायनायस मताक ङष्वस थाक(२) संति ङष्वसं थ्वन संति यगलत्यागल ङाव थ्वन संति मसाल संति इउला(३)स यात ङाव संति गाडबाहार यात ङाव संति दत्तबाहार वनेथास थात(४) संति नोग्ल यात ङाव संति माजुमा ङोले पुषडि सिस थात संति लगन(५) यात ङाव ॥ संति बैशाष शु १५ कुन्हु माध्ये लुत लिब्वाङाव देव मसाल(६) संति सुंथ ङ्हथ्याचकं देव साले षिचा छम्ह घतन नव थंतिया यात (७) ङाव थ्वनंलि मर्जातथ्यं थंतिस बिज्याचकाओ ज्ये शुक्ल ३ बृहस्पतिकु (**३९:१**)न्हु पिसाल यात जुक्व मङाव संति ज्यावल यात ङाव थ्वनंलि प्यन्हुकु(२)न्हु बुंग लिसालाव यङ जुलो ॥ ॥

संव ८३६ बैशाष शु १ थ्व दन श्री(३)श्रीऋद्धिनरसिंह मल्लसन बुंगन साला बोकदेव मंडपया था(४)स थाक थ्वन संति बोकदेवस आकसि तोकधुओ थ्वन संति उल्यं (५) आक तोकधुल। लिहाहाहान आक पु ३० तोकधुव जुलो ॥ लिहा(६) ङ्हाहान आक पु ३० तोकधुओ जुलो

थ्वगुलि दन देव पिसाले स्व(**४०:१**)न्हुं ङ्हओन श्री २ (!) चाबुगबाहालदेवया देव क्वथां थजुक्व रथ स(२)कल्यं मेन नयाओ उकुन्हुं रथ चिङाओ मर्जातथ्यं देव पिसाला(३) जुलो ॥ ॥

सं ८२८ बै शु १ कुन्हु श्रीबुंगदेव रथस बिज्याचकं धु(४)नकाओ पताका छाओ माधे लुत बेले यंग्वाल छम्ह(५) .. कुतिन वयाओ सिक जुलो थ्व दन आक छपुन स्वयातं(६) यात ङाओ ॥ शुभं ॥ ॥

सं ८३२ चैत्र कृ १ कुन्हु श्री ३ (!) महेन्द्र मल्ल जुजु(**४१:१**) श्रीराज्येश्वरीमाजुं श्री ३ बुगदेवया न्हओनस मबिज्याक थ्वकुन्हु(२) बाचातीस तुनि न्हवनयात त्रेन श्रीमाजुया श्रीजुजुया लिसल(३) वयान तुनि न्हवन थ्वनंलि बैशाष शु १ श्री ३ बुंगदेव रथस थनेया (४)त जुजु मबिज्याङाओ बाचास तुनि श्री ३ बुंगदेव रथस जुक्व थन्न(५) हनुमंतकिलन क्वफ्वाय मफो थ्वन षुनुकुन्हु पुषुडि भोकरा हाय(६)कल भोकरास आक छपु तोकदोयाओ भेतबुय तङ जुलो थ्वन सं(**४२:१**)ति आक हेलाव चिभायभु बिज्याङाव आक पु १ तोकधुओ थ्व(२)न संति गाडबाहार यात ङाओ थ्वन संति यात मङाव थ्वन संति(३)कुन्हु तुनि नोग्ल यात ङाल थ्वन संतिकुन्हु घलचाक सेन थ्व(४)न संतिकुन्हु न्हुल घलचाक

नेचाकयां हल स्वलहायाव न्हुल(५) घलचाक ङ्हओनेया नेचाकं सेङाव पुराण नेचाकं खेलाव ल(६)गन यात ङाल थ्वकुन्हु तव वाफस वव थ्वन संति थ(ति)स यात **(४३:१)** ङाल थ्वनंलि ज्येष्ठ शु १० मंगलकुन्हु पिसाल ज्यावल यात ङाओ (२) आकसिया पिकस चलवल वासेनं आक तोकमधुओ जुलो ॥ ॥

(३) सं ८३५ वै शु ६ कुन्हु नोग्ल यात ङाव थ्व कुन्हुया चान्हस (४) देव खेचाय तङ वेलस छता म्वाले आक तोकधुव ॥ ॥

(५) सं ८३८(!) श्रीऋद्धिनरसिंहन श्रीबुगदेव बुंगन साला आ(६)कसि शुयछपु ३१ तोकदोव थ्व दन श्री ३ चाक्रबाहादेवया **(४४:१)** देव चोडां थ रथ सकल्यं मिन नव थ्वते उपद्रव जुयानलि(२) महामारी विज्याङाव अनेक प्रार्णी मृत्यु जुव संख्या यायंम (३)फओ ॥ ॥

सं ८४४ वैशाष शु २ श्री वुंगदेव ङ्हथ्वकुन्हु साले मफया(४)व संति हनुमंतकिलन क्वफ्वाले श्री ३ बुंगदेवया रथ भेतबुव जुलो (५) थेस रथ पियाव न्हुल रथ दयकाओ न्हसन्हुकुन्हु देव रथस थङ(६) जुलो ॥ थ्व वेलया देवया त्वाकलस चोङ ओहो चाक श्वकब्यानलि वव **(४५:१)** जुलो ॥ ॥

थ्वया सांति अनेक पाठ अनेक वलि महावलि गोदान य(२)ज्ञ याङनं श्रीब्राम्हण जोसि आचार्य गुरुभलाड थ्वते मुङाओ सां(३)ग याक जुलो ॥ ॥

हन्वं ज्येष्ट शुक्ल ७ न्हसन्हु देव बुंग बिज्याचकेंया(४)त रथन क्वका तुनु षिचान थिल थ्वनलि बुंगस फान थिल जुलो (५) थ्वक्वन्हुं चाबुगबाहारदेव ज्यावलन लिसाला हल थंतिस लि(६)वनेया आक तोकधुव जुलो ॥ संतिकुन्हु तरिथातसं यात ङाल **(४६:१)** श्रीबुगदेव ङान्हुतो ५ प्रायश्चित्त तयाव यज्ञ पाठ याचकाओ(२) बेङकु जुलो ॥ ॥

थ्व दन कोमतीस गौरीकुंडन लापाय संगु थ(३)बोल दायाव वव जुलो ॥ ॥

सं ८४६ वैशा(ष) कृ ११ वृहस्पतिकुन्हु(४) श्री ३ बुंगदेव हाकुल्वहन जं शियाओ प्रतिष्ठाया दिन जुलो ॥ ॥ (५) थ्व दन देव पिसाल यले आकसि पु ३० तोकदव श्री ३ बुंगदेव(६) चुचुलिन चुयाओ च्वन वा पिहावल ॥ ॥

सं ८४७ थ्व दन श्रीबुंग(७)देवया आकसि पु ३४ तोकधुव ॥ ॥

इन्द्र मुनिया सफुलि ल्हेया**(४७:१)**

संवत् ८४८ नष्ट वेशा शु १कुन्हु रथस थङाव बुंगन साला(२)व हल मर्जातथ्यं ग्वाषचो इगलेत्यागल इवला थ्वते यात ङाय(३)के धुनकाव पुरचोक्वस पुषुदीफोकला क्वस्वचकाव लछी(४) तल चाक्रबाहादेव देसभकलास तल थ्वनंरि वेसा शु ४ कु(५)न्हुनिस्यं मर्जातथ्यं यात ङायकु जुलो ॥

संवत् ८५१ आ(६)षाध कृ ५ सोमवारकुन्हु श्री ३ बुंगदेवसके ओहोया ब्रम्हा **(४८:१)**कोल श्रीविष्णु मल्ल देवसन दुता जुलो ॥ बुग इन्द्रया सफुलस ल्हेया जुल

(२) संवत् ९०४ श्रीसंवत् १८४१ बैशाष शुदिं ८ नुगलस रथ भेतबुल

(३) संवत ९०५ श्रीसंवत् १८४२ तफालोहतस रथ भेत बुल

(४) संवत् ९२० श्रीसंवत् १८५७ वैशाष ४ दिं १ पुलचोकस रथ भेतबुल

(५) संवत् ९३५ श्रीसंवत् १८१२ वैशाष शुदि १२ लगंखेलस रथ भेतबुल

(६) संवत् ९३७ श्रीसंवत् १८१४ आषाढ वदि १० किनुभ्रूगलास रथ भेतबुल तओफस ओर सेगु योगन्हसिं तोधुर

(७) संवत् ९५१ श्रीसंवत् १८८८ ज्येष्ठ शु दि ८ ज्यावल कु १८३ कु मध्यओनि रथ भेतबुल

(८) संवत् ९५९ श्रीसंवत् १८९६ वैशाष शुदि ४ बुगदेवया रथ सालेओं प्व गात रथ भेतबुल पुचोस (९) श्रीराजेन्द्र महाराजाया पर्यायस ॥

संवत् ९७१ जेथ शुदि १० रो २ तपुषुया कुनस रथ भेतबुल न्हु १० रथस बिज्याक

(४९:१) सं ८५५ वैशाष वदि ५ वृहस्पतिवार उत्तराषाढा नक्षत्र थ्वकुनु न्ह(२)ओ दबुया कोसंनिस्यं हिधार हाओ अनंनिस्यं वोसन थ्यनकं हिधार(३) दओ ॥ ॥

सं ८५५ अमावास्या पर वैशाख शुक्ल प्रतिपदा अश्वि(४)नी पर भरणी प्रीति पर आयुष्मान शनैश्चर श्री आर्यावलोकितेशवरया रथ भेतबुल वै शु १० पूर्वफ वृद्धि योग आदित्यवार उप्र (५) घटि ११x फिस्यं घटि १३ इ्हा रथस बिज्याक दिन जुरो ॥ चौसठि बलि**(५०:१)**सहस्राहुति यज्ञ याकु बुगया गुबाहर भिक्षु ङाम्हस्त बु रो ३x दा(२)न बिया ॥ ङा बाहारन पंचरक्षा पाठ याका ॥ श्रीविष्णु मल्ल राजान ॥

(५१:१) संवत् ९५५ मिति बैशाष शुक्ल प्रतिपदा मंगलबार थ्वकुन्हु श्री बुगमदार्याबलोकि(२)तेश्वर बुगन रथजात्रा याक थ्वकुन्हु हामुकिलन क्वमब्वाक पु २ धंना(३) तोधुव जुरो थ्वन सतिकुन्हु बुधबार पु १ आसि तोधुयाओ यात मङाओ थ्वकुन्हुं जुजु बिज्याक(४) पु ३ धंना तोधुओ ष्वनामूलसं बिज्यात संति बृहस्पतिबार ग्वाषचोस यात (५) ङाओ संति शुक्रबार श्री ५ राजेंद्रबिक्रम साह महाराजा बिज्याङाओ साहे(६)बजुजु स्वम्हं बिज्याङाओ भीमसेन काजी भारादार फिरंगी समेत ओया(७)ओ देव सायकल ग्वाषचोंनिस्यं ङषुत थ्यनाओ ङषुसं थाक जुलो ॥ संति **(५२:१)** शनिवार इगलत्यागलस यात ङाओ ॥ संति आदित्यबार यूलास यात (२) ङाओ ॥ संति सोमबार सुथ सालाओ पूचोस यात ङाओ न्हिनस पुषूभ्रुगला (३) ङायओं पु १ आसि तोधुओ थ्वकुन्हु गाबाहा यात ङाओ ॥ संति मंगलबारकुनु (४) हखुस आसि तोधुयाओ अनं थाक ॥ संति बुधबार नुगल यात ननानं ङाओ (५) संति लगंष्येलस थ्यन ॥ संति शुक्रबार बलि बिल ॥ संति शनिबार लगं या(६)त ङाओ । संति थतिसं यात ङाओ जुलो ॥ थ्वनंलि ज्येष्ठ शुक्ल द्वितीया शु(७)क्रबार पिसाल दिन ज्यावल यात ङाओ ॥ पंचमि सोमबार बुगस लिसा **(५३:१)** ला यन भनीक्वस थाक ॥ संति ङषु दथुस थाक पु २ धंना तोधू ॥ संति आसि तो (२) धुयाओ ग्वाखचोस थाक थ्वकुन्हु जुजु बिज्याक खतजला पूल क्वकाय

(३) मागू मकायकू ॥ संति पु २ आसि तोधुयाओ ष्वनामूलस थाक ॥ संति (४) बुगस ज्यावल यात डाओ तिचोस पु १ आसि तोधुओ ॥ ज्येष्ठ शुक्ल द्वादसि (५) सोमबार थ्वकुन्हु रथन् क्वकायाओ देवरस बिज्याचकु जुलो ॥ श्री ५ (६) राजेन्द्र विक्रम साह महाराजाया पर्याय जुलो शुभं ॥

(५४:१) सं ९६० मिति बैशा शु १ रो ७ श्री ५ (!) करुणामय रथस बिज्याककुनु हनुमंतकिरं (२) कोहा मबिज्याक संति भति जक फतहिर ओ संति सार उथातसंतु उकुनु सह(३)स्राहुति यज्ञ याक दुनक्षा भगवति पाठ याकर सा हानं योपनि रस्तां चौथी (४) थुकु(न्हु) सुंथ थात थ्यनक सारा हर फेर न्हिने सारे इरे तओफस ओयाओ मसार (५) ङातपोरया रुपति धोर २ फसं पुयक यन खासा चैत्यया चकुरी निचाकया (६) रुपौ फसं स्यंकर नओा(वा)कोठया भेरुया देओरस रुपौ पुयकर फसं पंचमीकुनु (७) गाडबाहार ङार षष्ठीखुनु महापार कारस थात सप्तमी नुगरस हियक्य धुं(८)थ्य चोवेंले बाम कुतिंओ जओ चाक पाषा सा निग्वलं लद्यात बहनीया घटी ४ जावेरे रु बाम्ह (९) कुति ओस्य लिपौ बाम्ह कुतिंओर जओस थसंपासे बंस. जुत सुयातं छतां **(५५:१)** मजुओ नवमीकुनु ओरं बात्मं पिया..गर्भसि हिर बाम्हं छोर गुप्वाचौ बि(२)र दिन यज्ञ यात पंचरक्षा पाठ यात ब्राम्हणजुपनिस्यं आदित्यहृदय पा(३)ठ यात दानपूजा बिर शांति यात दशमिकुनु रगन यात उजनं याओ जुरौं (४) श्री ५ राजेन्द्र महाराजाया पर्याय थुगु दंया अक्षय ३ कुनु श्री ५ सुरेन्द्र बि(५)क्रम साह जुजुया म्हं २ रानि बिबाहा याक दिन ल्हुतिसं बिबाहा गो(६)र्षा राजाया पेपुस्ता नं याक मदु महाउत्साह आनंद जुया ॥

सं ९६७ भाद्र शुक्ल चतु(७)र्थी सोमबारकुनु श्रीकरुणामय रथन कोकाया थास भालु ओर घ(८) टस छो केरा चोनम्ह ङाना स्यात मिसा छम्ह थ्वम्ह भारु चापापाषस तुपषं कयका स्याक जुरो

(५६:१) संवत् ९६८ मार्गशिर शुदि ओंकुबाहाहिलस मिसाम्ह खिचा छम्ह मिजंम्ह (२) खिचा निम्ह थ्व स्वम्हयां खिचा गथि जिना चोन संध्याकालस लोकपनि जिम्ह (३) नियम्हस्यं स्वया चोन थथ्य जुओ धालगु न्यनां मदु स्वयां मदु धका आश्चर्य्य चाया चोन ॥

(४) ने.सं. ८२४ थ्व दनं दोमाजुया देवल दयकल थ्व दनं राजकुलस चोकस लोहत चिङ (५) लोहोखाता, लुया हिति, लोहोदेवलचा, लुदेव, चाखाबाहारस छेस बाद्ररि (६) थ्वते दयकू जुरो ।

श्रयोऽस्तु सम्वत् ७८७ श्रावणमासे शुक्ल ....श्रीश्रीनिवास मल्ल (७) प्रभु थाकुरया निमित्तन थोकोन्हु श्रीश्री जयश्रीमहाविहार ....टोरण थां जोधाजुसन (८) प्रीति याङ दोयकं तया सुवर्ण्ण रचित .... थ्वो बाल बियाव कायदो ।

लिधँसा

नेपालभाषा

कायस्थ, छत्रबहादुर (न्ह्य.), "बुंगद्योया रथजात्राया घटनावली-३", **नेपाल संस्कृति,** ल्याः १७१, नेसं.११२४, पृ. ७-८

तमोट, काशीनाथ, "नेपालसंवत्सरस तने(ने.सं.पूर्व) छ्यलाया छगू दसु", **देशय्मरु भ्याः**, ल्याः ३१०, नेसं.११२०,पृ. ३

तुलाधर, प्रेमशान्ति, **नेपालभाषा साहित्यया इतिहास** , यें : नेपालभाषा एकेदमि, नेसं. ११२०

वज्राचार्य, आशाकाजी, **बुँगद्यो नेपाले हःगु खँ** (निगूगु संस्करण) , यल :आशाकाजी वज्राचार्य, नेसं. १०८७

वज्राचार्य, रत्नराज, **बुंगद्योया रथ यात्राखँ** , यल : रत्नराज वज्राचार्य, नेसं. १०९९

सिंह, तुल्सीलाल, "ने.सं. ७७६ स बुंगद्यो सम्बधित जूगु निगू घटना", **कुलां,** ल्याः १९, नेसं. ११२७, पृ. ५८-६१

नेपाली

कोइराला, कुलचन्द्र, **श्रीमत्स्येन्द्रनाथ**, काठमाडौं : गुठी संस्थान, विसं. २०५२

खनाल, मोहनप्रसाद, "वि.सं. १९०० ताकाको नेपाल", **Sketches From Nipal** (Bulletin) Lalitpur : Himal Association, 1999, पृ. १२-१९

तेवारी, रामजी व मेपिं, **अभिलेख संग्रह भाग ६ व १**, काठमाडौं : संशोधन मण्डल, विसं. २०१९-२०

"नेपालको इतिहास राजभोगमाला", **प्राचीन नेपाल,** अंक १०, विसं. २०२६, पृ. १-२४

मुनंकर्मी, लीलाभक्त, **मल्लकालीन नेपाल**, काठमाडौं : रत्न पुस्तक भण्डार, विसं. २०२५

योगी, देवीनाथ, **देवमाला वंशावली**, काठमाडौं : सूरशम्सेर ज.ब.रा., विसं. २०१३

राजवंशी, शंकरमान (सं.) **ऐतिहासिक घटनावली**, काठमाडौं : वीर पुस्तकालय, विसं. २०२०

लेभी, सिल्भाँ, **नेपाल**, अनुवादक : डिल्लीराज उप्रेती, ललितपुर : हिमाल किताब, ई.२००५

लंसाल, देवीप्रसाद, (सं.) **भाषा वंशावली भाग-२**, काठमाडौं : नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय, विसं. २०२३

वज्राचार्य, गौतमवज्र, "अप्रकाशित ठ्यासफु", **पूर्णिमा**, अंक १२, विसं. २०२३, पृ. २२-३९

वज्राचार्य, धनवज्र, **लिच्छविकालका अभिलेख** (निगूगु संस्करण), काठमाडौं : नेपाल र एशियाली अनुसन्धान केन्द्र, विसं. २०५३

वज्राचार्य, मुनीन्द्ररत्न, **नेपालका चार प्रसिद्ध करुणामय लोकेश्वर**, काठमाडौं : प्रमोदहर्ष वज्राचार्य, विसं. २०५८

शर्मा, बालचन्द्र (सं.) "काठमाण्डू-- उपत्यकाको एक राजवंशावली", **प्राचीन नेपाल**, अंक ४, विसं २०२५, पृ. ३-१५ ,अंक ६, विसं. २०२५, पृ. १-२९

अंग्रेजी

Bhattacharya, Benoytosh, **The Indian Buddhist Iconography** (Reprint), New Delhi : Asian Educational Services, 1993

Brown, Percy, **Picturesque Nepal** (Reprint) , New Delhi : Today & Tomorrow Printers & Publishers, 1971

Burleigh, Peter, "A Chronology Of The Later kings of Patan", **Kailash,** Vol. 4 no.1, 1976, pp. 21-71

Giuseppe, Father, **Account of The Kingdom Of Nepal** (Reprint) New Delhi : India Offset Press, 1970

Hasrat, Bikram jit (ed.), **History of Nepal As Told By Its Own and Contemporary Chroniclers**, Hoshiarpur : V. V. Research Institute, 1970

Locke, John K. **Karunamaya,** Kathmandu : Sahayogi Prakashan, 1980

Malla, Kamal P. **Classical Newari Literature : A Sketch, Kathmandu** : Educational Enterprise Pvt. Ltd. 1982

Oldfield, H. Ambrose, **Sketches From Nepal**, Vol. 2 (Reprint) New Delhi : Cosmo Publications, 1974

Owens, Bruce McCoy, **The Politics of Divinity in the Kathmandu Valley : The Festival Of Bungadya / Rato Matsyendranath**, Submitted in partial Fulfillment of the requirement for the degree of Doctor of Philosophy in the Graduate School of Arts and Sciences, Columbia University, 1989

Regmi, D. R. **Medieval Nepal, Part 1-3**,Calcutta : Firma K. L. Mukhopadhyay, 1965-66

Slusser, Mary Shepherd, **Nepal Mandal** (Reprint) Kathmandu : Mandala Book Point, 1998

Vajracârya, Dhanavajra and Kamal P. Malla (eds.) **The Gopalarajavamsavali**, Wiesbaden : Franz Steiner Verlag , 1985

Wright, Daniel (ed.) **Nepal** (Reprint) New Delhi : Cosmo Publications, 1983

न्हू हिसु पुचः पिथना

मन्दः व मन्दः कासा

सम्पादकपिं : राजितवहादुर श्रेष्ठ
राजेन्द्र शाक्य
किरण शाक्य

काशी विजय

सम्पादक : राजितवहादुर श्रेष्ठ

चौंसाठी शिवलिङ्ग

च्वमि : राजितवहादुर श्रेष्ठ

नेपालमण्डलया ल्वह-पौ अभिलेखया थीथी पक्ष

सम्पादक : जीवनकुमार महर्जन

नेपालभाषा व्याकरणया ऐतिहासिक परिचय

च्वमि : तुयु वहादुर महर्जन

जीवता व्याकरण : छगू परिचय

च्वमि : डा. तुयु वहादुर महर्जन

जाङ्गबहादुरी-स्थिति

सम्पादक : राजितवहादुर श्रेष्ठ

बुंगदेवलया घटनावली

च्वमि : रवि शाक्य

नकिंभ्याः (लयपौ ल्याः १३ निसें)
सम्पादकपिं : राजितवहादुर श्रेष्ठ
: राजेन्द्र शाक्य
: किरण शाक्य
व्यवस्थापक : मुविन शाक्य

न्हू हिसु (दँपौ)
सम्पादक : राजितवहादुर श्रेष्ठ
व्यवस्थापक : मुविन शाक्य